

BOTTNA BULLE TIN

Bottna Bulletin #21. Framtiden är oskriven när världen motvilligt och tvekande håller på att ställa om sig. Vi ska göra vårt puttande åt rätt håll, men hur ska vi hitta det hållet?

Hälften av texterna är nyskrivna och hälften kommer från vår nätupplaga – sök på 'Bottna Bulletin' så hittar du alla de tidigare tjugo numren.

Bottna Bulletin # 21

Innehåll

	sida
Från redaktören - Gunnar Bäck	3
Resan till Världens ände och hem igen- Lisa Åstrand:	4
Tankefragment - Leena Maija Trapp	13
Sakta - Augustin	13
Att odla är en konst – men är det konst? - Eva Enderlein	14
Namn - Ivo Beno	21
Bottna Resiliens 2050 - Boban Kalmár	22
Bygg vindkraftverk längs motorvägar! - Lena Jarlov	27
I norra Bohuslän - Leif Karlsson	27
Bön ur Det stora kretsloppet - Catharina Göransson	28
Dialektspalt med Jesper Saltebro	30
Våreld - Eva Enderlein	34
Från Samhällsanda till Naturgemenskap - Lisbeth Birgersson	35
La Luna - Helena Kretz	38
Ge ny glans åt mina ögon - Catharina Göransson	39
Klimatfrågan och fantasins förmågor - Gunnar Bäck	40
Gudbrands Ljus - Lisa Åström	44
Healing Heritage - Catharina Göransson	45
Omställningens konst, med idébank	46

Gunnar Bäck:
Från redaktören

Nyligen var det översvämning på Konstnärernas kollektivverkstad och vattnet stod decimeterhögt i köket. Avrinningen är för dålig när regnen är kraftiga och det kommer de nog att fortsätta vara i vår del av världen, säger IPCC. En lösning vore att fördjupa diken på vattnets väg till havet i Bottna lera. Men då skulle våtmarken påverkas och det behövs våtmarker för att binda kol och det är den höga CO₂-halten som orsakar översvämningarna och det vore illa om KKV bidrog till klimatförsämringen för att rädda sin verksamhet. Vi bör inte längre lösa våra problem med att skapa nya problem.

Men hur ska vi då skydda KKV? Kan man fördröja vattenflödena uppströms KKV och skapa nya våtmarker? Bygga fördämningar alltså, men med vad? Skrotsten från Sibirien vid Heestrand? Kunde den fraktas fossilfritt? Kunde fördämningarna ett uppdrag där Stengården på KKV är inblandad, att fördämningarna alltså bleve ett konstnärligt arbete med ett antal av skrotstenarna? Kunde Tillsammansodlarna se till så att växtlighet hindrar jorden och leran kring stenskravet att erodera bort? Kunde det gå att ordna odlingsfickor med mikroklimat för sällsynta växtarter? Kunde alltihop, inklusive transporterna, bli ett konstnärligt projekt där den enda regeln vore att inte bränna fossilt?

Klimatförändringarna kräver omställning och nya lösningar, men de måste inte vara nödlösningar. Det är läge för nytänkande inom ramen för vad planeten tål. Detta är en svår mental och känslomässig utmaning men också rolig, alla dessa händelsekedjor som en översvämning kan orsaka påminner om den gamla ramsan om hur katten fick pojken att gå till skolan genom att ge sig på råttan som ger sig på repet osv.

Världen ändras framför våra ögon och framtidsutsikterna för våra levnadsformer blir sämre för varje tiondels grad som medeltemperaturen stiger – men det kan också bli förändring till det bättre. Det är en mycket stor omställning som står framför oss och den kommer att kräva mycket av sammanhållning, beslutsamhet, kunnande, medkänsla... och detta *kan* visa sig vara mycket bra eftersom det *kan* visa sig att denna kris öppnar för nya, bättre och lugnare sätt för människorna att leva sina liv. Och roligare.

Lisa Åstrand:

Resan till Världens ände och hem igen.

- En predikan om Pudu pudun, Puman,
Preemraff, Pablo Neruda och vårt behov
av perspektivskifte.

*"Quien no ha visto los bosques de Chile
no conoce el planeta".*

- Pablo Neruda.

(Den som inte har sett Chiles skogar
känner inte planeten.)

Jag har sett Chiles skogar. Och nu ska jag berätta hur det står till med planeten; Den är så gott som skövlad.

För tio år sedan åkte jag tusen mil med bil genom Chile utan att se ett enda vilt djur. Bara boskap som betade längs vägrenarna och en och annan hare. Vägrenen var den enda platsen där det tilläts existera lite mångfald och det fanns gräs att beta. Skogarna var nedbrända och ersatta av trädplantager.

Fåglar flög i luften, sjölejon, pingviner och uttrar simmade i havet. Men djur som lever på jorden hade försvunnit i och med att deras habitat utplånats. Av Huemulen, Chiles nationaldjur, finns det bara 1 procent kvar av den ursprungliga populationen sen européerna började härja i Sydamerika.

Mil efter mil färdades vi genom dystra tall eller eucalyptusöknen utan andra livsformer än den snabbväxande industriveden.

De flesta svenska skogar är förvisso också odlade men de spritter av livsglädje om man jämför med de chilenska industriskogarna där hardcore monokultur råder. Man kan stöta på djur, inte bara i naturreservaten. Man kan plocka svamp och bär.

Om man mot förmodan skulle vilja gå in i en steril chilensk trädplantage så får man inte det. Monokulturer är sårbara och en enda gnista kan sätta eld på allt. Så markens skogsbolagen lagt beslag på är förbjudna att gå in i.

2002 sköts Alexander Lemun, en 17-åring från ursprungsfolket Mapuche ihjäl av polisen då han och hans vänner lagade mat på en eld med ved de plockat från skogsbolagets mark. Polisen som sköt honom fick ett disciplinärt straff på en dag.

Mapuchebyarna och skogarna i Chile har fått "run for the hills" bokstavligen talat, då 82 procent av landets yta är uppodlad och till största del ägd av skogsbolagen. De resterande 18 procenten är naturreservat och ligger huvudsakligen uppe i bergen.

På Andernas sluttningar är det opraktiskt att ha trädplantager och vinodlingar och där får naturen andrum och livet kan blomma fritt och djuren och växterna har en chans.

Men med tanke på att Chile är det näst mest vulkantäta landet i världen, efter Indonesien, så sopas all växtlighet i bergsområdena bort av lavan och askan med jämna mellanrum.

Och ovanför trädgränsen har träden inte möjlighet att slå ner sina rötter, så Chiles skogars stråk av frihet är relativt smala, trängda mellan människornas brutalitet i dalgångarna och vulkanernas vredesutbrott på topparna.

Men de vilda skogar som fortfarande finns kvar är som i en saga av poeten Pablo Neruda. Mångfalden var som musik i ögonen. Tusenåriga skyhöga träd med stammar lika breda

som vår Subaru Loyal, omslingrade av lianer och röda copihueklockor som kolibris suger nektar ur. Bäckar med rent turkost vatten direkt från de nu snabbt smältande glaciärerna.

Däggdjur som till exempel puma, hjortdjuren huemul och pudu pudu sades finnas i reservaten men de syntes inte till. Och det gjorde de rätt i med tanke på hur den conquistadoriska chilenska staten gått åt allt levande.

På Selknamfolket i södra Chile var det skottpengar. Nu är de utrotade. Men Mapuches stod emot spanjorerna längst av alla Sydamerikas ursprungsfolk. Om inte de hållt emot vid Bio Biofloden så långt som ända till slutet av 1800-talet hade förmodligen inte ens de få procenten skyddade skogar som ändå finns kvar överlevt.

Kontrasten mellan den i låglandet förslavade och skövlade naturen och den vilda uppe i bergen var så brutal att jag bara ville dissociera. *Det här har inte hänt. Paradiset har inte skövlats. Allt är okej.*

Jag ville tänka som alla andra jag träffade som varit i Chile och sagt att naturen är så fantastisk. Men det gick inte. Vad jag såg var ett skövlad land.

Hur kommer det sig att min upplevelse skiljer sig så från andra svenska Chileresenärers? Förträgningsförmågan och flyget.

Turisterna flyger till Santiago och tar däri- från ett inrikesflyg till Temuco eller någon annan av flygplatserna nära reservaten. Så de slipper uppleva tusen mil skövlad natur, och snuttarna av vildmark som är bevarad i naturreservaten blir hela deras bild.

Vi vill ha upplevelser. Positiva. Negativa undviker vi. Och skövlingen fortsätter.

Liksom barn jumpar på isflak över det mörka kalla vattnet så flyghoppar västvärldens turister mellan skärvorna av orörd natur i militärdiktaturer nynnandes, *don't worry be happy. 'Cause I'm worth it.*

Ibland flyger vi fel och blir kränkta över utebliven paradisuupplevelse. En vän som råkade hamna på ort med dystra förfallna betonghus exponerades för fattiga människor:

"Jag fick perspektiv. Ville inte ha perspektiv. Ville ha sol och bad."

Ja, jag ville också ha sol och bad. Inte en resa genom Mordor. Men det blir inte alltid som man tänkt sig för det existerar faktiskt en värld utanför våra egna positivt affirmatoriska tankebubblor.

Jag hade föreställt mig sitta under ett träd vid en flod och läsa böcker och skriva ett och annat vykort. Men jag skrev inga vykort. När jag väl kommit till skogarna uppe i bergen ville jag inte förmedla föreställningen om hur fantastisk det var i Chiles skogar för det kändes som jag ljög. Och om jag berättade hur det verkligen var, att den vackra naturen bara var öar i förödelsens hav så ville ingen veta.

"Haha. Men vad gör du där? Varför åker du inte till Florida istället!" var ett svar jag fick när jag hittade ett Internetcafé och beklagade mig över Skype.

Mina välutbildade och intelligenta vänner svarar lika verklighetsfrämmande som Marie Antoinette när folket ropade efter bröd: "Men varför äter de inte bakelser?"

Men jag hade redan varit i Florida. Och Australien. Och Mexico. Och Korea. Och Thailand... Och så vidare som de flesta andra svenskar som placerats på räkmackehyllan i resurspyramidens så vist, för oss själva, utformade system.

Jag hade rest kors och tvärs i tron att jag vidgade mina vyer när jag egentligen bara cirkulerade i en carpediemloop av visuellt frosseri. Stora Barriärrevet check, Montmartre check, MoMa NY check, Mayapyramiderna check, Londons loppmarknader check, Mong Kok Flower market check, Zadars havsorgel check.

Antalet mil man färdats behöver nödvändigtvis inte vidga ens cirklar eller fördjupa förståelsen för den värld vi lever i och ju har skapat tillsammans. De flesta flyger inte till konflikt, svält eller katastrofdrabbade områden utan vi håller oss i vår räkmackebubbla.

När jag råkade hamna utanför den snitslade banan av "intressanta" resmål och det blev intressant på riktigt saknade jag psykologiska resurser att processa det. Det blev härdsmläta. Först ett decennium senare har jag seriöst börjat ta konsekvenserna av min erfarenhet och börjat söka försoning med min mor, Jorden, å min arts vägnar.

Så här i efterhand kan jag se sambandet mellan jakten på positiva upplevelser och den skövlarkultur vår art har kommit att utveckla. Om vi vore mer öppna för att se det våldsamma, svåra och jobbiga i vår värld så hade vi ju också kunnat ta ansvar för situationen. Inte bara stuckit huvudet i resekatalogen, åkt till valfri turistreservat av orörd natur och blundat för resten.

Det är inte IQ som saknas. Vi har alla fakta som krävs för att motiveras att ändra riktning. Ändå gör de flesta av oss inte det mer än marginellt. Eller är det kanske som den norska hotellmagnaten Petter Stordalen säger: *Bättre med dubbelmoral än ingen moral alls?* Tja, kanske det är bättre med miljöhänsyn som accessoar

än inte alls. Vi står med ett plakat för miljön, men köpa ekologiskt är för dyrt. Hjärna har vi. Vad är det som fattas?

Hjärta.

Courage. Kurage. Coeur kommer från franskans hjärta. Det är inte bara intellektets skärpa utan även hjärtats mod som behövs för att våga se vilka katastrofala skador vi orsakat vår livsmiljö och genomgå den förändringen som krävs av oss när vi ställs inför den insikten.

Mod att ta ansvar för det som är, utan att som barn som blir ombedda att plocka upp sina leksaker och städa sitt rum börja skylla ifrån sig på sina syskon för att slippa; *Jamen ska du säga som flög till Chile och åkte runt tusen mil! Och miljardärerna då som flyger till månen, hur mycket koldioxid släpper inte en månraket ut i atmosfären när den ska upp genom stratosfären?*

Medan vi, de privilegierade, snurrar runt i periferin av insikten att omställning på alla plan är absolut nödvändig och käbblar om vems ansvar klimatfrågan är så flyr jordens fattiga för livet på grund av katastrofen som redan är i full sving.

2020 tvingades 30 miljoner människor lämna sina hem på grund av extrema väderhändelser. Det är fyra gånger så många som flyr på grund av konflikt.

Även om min långa resa var det dummaste jag kunde göra med tanke på hur långt den globala uppvärmningen kommit redan 2011 så ångrar jag det paradoxalt nog inte. Insikt tar tid men skifta perspektiv rent fysiskt hjälper.

Först när jag fick se den brutala kontrasten mellan orörd natur och skövlad så förstod jag att det kunde varit på ett annat sätt.

Hemma i Bohuslän var jag van vid att kliporna var kala. Att det kunde vara annorlunda tänkte jag inte på. Liksom de chilenska barnen som växer upp i massabrukshålorna i skövlad land utan någon annan mångfald annat än den vad gäller bebidas, olika läksorter, och

tevekanaler och uppfattar sin skoglösa livsmiljö som naturlig.

Att det en gång vuxit idegransskogar i det nu karga klipplandskapet där jag växte upp på Tegelstrand strax söder om Hamburgsund visste jag inte om. Det var såhär det var. Jag trodde det var svårt för träd att växa längst västkusten för det blåser så mycket. Men såklart är det svårt för träd att växa när de huggs ner och inga rötter håller kvar jorden och den har spolats ut i havet.

Bohusläns skogar uttraderade så gott som helt under sillperioderna när de höggs upp som ved till trankokerierna.

Men bohuslänningarna klarade sig utan skogar, de hade makrill, eldade med vrakved, odlade lite potatis i skrevorna och började hugga upp de kala granithällarna.

Nu har artrikedomen i Bohuslän så sakteligen återvänt i och med att träden vuxit upp igen efter den senaste sillperiodens skövling. Det finns älg, rådjur, hjort, vildsvin, lodjur, mufflonfår, ja tom varg emellanåt. Man behöver inte åka till ett naturreservat för att få chans att se ett vilt djur. Men mångfalden är verkligen inte självklar.

När farmor var flicka planterade hon och hennes klasskamrater träden som nu blivit en skog bakom skolhuset på Tegelstrand. När pappa växte upp var träden ungefär i julgranshöjd. Han var 21 år första gången han såg en älg då Skogens Konung uppenbarade sig vid Svenneby gamla kyrka. Det fanns inte en skog i kustbandet förrän tidigast Bullaren när han var barn.

Självs minns jag att det var så exotiskt att hälsa på mormor och morfar i Östergötland för där kunde man få se rådjur.

Vi människor, som bara utgör 0,01 procent av allt levande, har orsakat att 83 procent av alla vilda däggdjur och att hälften av alla växter försvunnit.

Vi är en pågående human naturkatastrof men vi fattar det inte.

Människor och våra boskap dominerar nu helt däggdjuren på jorden. Det är smärtsamt tydligt under den långa resan i Sydamerika genom artfattigdomen i monokulturens ökenlandskap.

I Argentina var det lite mer artrikt. En natt på Pampas fick min medresenär iallafall syn på ett vilt djur vilken jag missade för jag råkade sova just då. När jag vaknade var han euforisk "Jag såg en räv! Och den var grå!"

Förutom räven såg vi inga andra djur än boskap i Argentina heller. Vilda djur var en sådan sällsynthet att åsynen av räven orsakade en glädjechock (euforin kan eventuellt ha förstärkts av den Tapsin Día som intogs som motgift mot att somna vid ratten inför den tolv timmar långa raksträcka som låg framför oss.)

Trots hundratals mils resa uppe i naturreservaten så såg jag inte en guanco förrän i Puerto Montt. Utanför ett varuhus iklädd en reklamskylt och hatt.

Subaru Loyalens chaufför som har skarpare blick än mig säger att han såg några vilda guancos en gång. Och kanske en kondor.

Kondoren symboliserar styrka och hälsa i den andiska kulturen men nuförtiden syns den sällan till. När kondorens forna basföda guancos och vikunjor numera är ytterst sällsynta inslag i landskapet så är det ju till och med svårt att hitta döda djur som kondoren behöver för att bibehålla sin hälsa.

Rovfågeln som är högst upp i näringskedjan är särskilt utsatta för gifter när vi besprutar åkrar och skogsplantager. När rovfågelspopulationerna avtar är det ingen som håller efter sjuka gnagare (Pampas enda räv kan ju inte ta alla). Så gott som på varje rastplats vi stannade på fanns det en skylt som varnade för *hanta*, sorkfeber. Man fick inte sätta ner saker på marken för att inte riskera smittas av hanta och dess dödlighet på 40 procent.

I början av vår långa resa uppe i bergen var jag rädd för att stöta på en puma i mörkret när

jag gick ut ur bädden i baksätet av bilen för att kissa därute i den andiska natten.

Efter två månader och tusen mil utan att ha sett något annat än boskap och harar och en guanco i hatt tänker jag att det vore tur om två av de gnistrande punkterna i mörkret där- utanför bilen inte var stjärnor utan ett stort kattdjurs ögon fästa vid mig. Och om hon skulle äta upp mig så bidrar jag gärna med det. Människor finns det gott om. Vilda djur är det ont om. 4 % av världens djur är vilda. Resten är boskap och människor.

Vi reste dit vägen tog slut i Chile. Ville vi vidare hade vi fått ta flyg eller färja för att komma till det karga Eldslandet. Vi var inte rustade för att fortsätta i väglöst land. På nätterna var det frost på bilrutan och mitt varmaste plagg var den bomberjacka biltjuven glömde kvar när polisen stoppade vår stulna bil i en korsning i Concepción och biltjuvarna sprang iväg med bilstereon och vi fick tillbaka vår Subaru och kunde fortsätta resan mot världens ände. Med en glansig bomberjacka men utan cumbia.

Där vägen tog slut gjorde även bensinen det då den sista macken inte tog Visa, så det var bara att skaka ur de sista litrarna ur reserv- tanken, *pray for downhill*, rulla i nedförsbackar och hoppas bensinen räckte till nästa stad 34 mil norrut.

"Kommer det en pudu pudu nu är den rökt. Jag stannar inte" muttrade chauffören.

Naturligtvis syntes inte pudu pudun, världens minsta hjort till. Den höll sig liksom alla andra varelser med nån form av överlevnads- instinkt långt borta från människans vägar.

När jag kommer hem och pratar med andra som varit i Chile har de inte sett det jag sett.

Ingen verkar höra när jag säger att Chile till största delen är skövlat.

Jaha, ja jag var i Torres del Paine och det var helt fantastiskt.

Jag tänker att det måste ha med the law of attraction att göra att så som man mår det drar man till sig, *jadajada*, och jag var ju så himla olycklig för tio år sen och då såg ju landskapet runt mig också ut därefter.

De andra som rest i Chile var ju på gott humör och med frisk mod och fick en bättre upplevelse. Jag får jobba med mig själv och inte vara så negativ. Jag vill ju inte attrahera förödelse.

Så jag försökte glömma vad jag sett. Kanske det jag upplevde bara var en ond dröm. Att världen faktiskt är en illusion och jag mår så dåligt då att mitt sinne framprojicerade miltals av skövlad natur.

Fast som i J.R.R. Tolkiens *Sagan om Ringen* där hoberna bara vill odla sina pumpor och brygga sitt öl och njuta av livet i det trevliga lilla Fylke så kommer kriget i Mordor att drabba även dem till slut. För världen hör ihop. Man kan inte fjärma sig det hemska utan måste som Frodo ge sig in i mörkrets hjärta för att bemöta problemet, för däri ligger dess lösning. Lyckas han kasta härskar- ringen i domedagsklyftan kan världen räddas.

Min kompis är i trakten på höstlov med bar- nen. De frågar om jag vill gå med till Nordens Ark. Det vill jag egentligen inte för jag står inte ut med att se djur i bur. *Men bara låt dem dö ut liksom*. Men jag vill träffa barnen så jag går med trots djur i bur.

Och där står den. Pudupudun.

Det var en lång omväg jag gjorde innan jag kom hit där den ju var hela tiden.

Och jag tänker att det är just alla de här om- vägarna som gör att pudupudun är här från första början. Att det här ha-begäret, i form av saker och upplevelser, resor, konsumtionen, den oreflekterande förtäringen av allt som går att förtäras är det som gjort att det inte finns någon annan plats på jorden för pudupudun än på en djurpark för utrotningshotade djur.

En mil rakt söderut från pudu puduns inhägnad ligger Preemraff, Skandinavien största oljeraffinaderi. De har begripit att nysatsningar på det fossila inte ligger i tiden. Nu ska de satsa på biobränsle istället. Man ska fylla tankarna med nedhuggna färskas skogar istället för urtida skogar.

Kolsänkorna ska eldas upp. För klimatens skull.

Jag kan inte längre förtränga tanken på Chiles skövlade skogar och en lian av fasa slingrar sig runt mitt medvetande när jag tänker på den mängd biomassa som förbränningsmotorerna kommer att kräva för att vi svenskar ska kunna fortsätta flyga och fara runt i den vansinneskarusell vår livstil urartat till att bli.

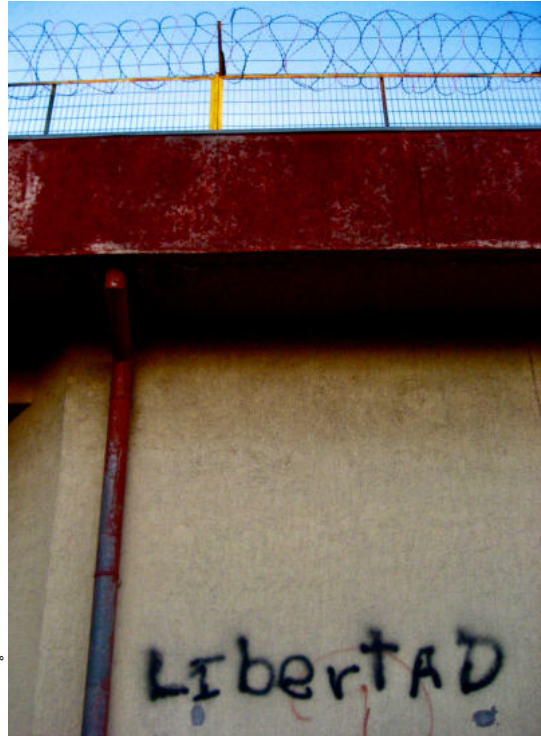
Efterfrågan kommer vara oerhörd. Enligt statistik från Ludvig&Co, Sveriges största fastighetsmäklare av skogsfastigheter, har priset på skogsmark skenat det senaste året.

Den biologiska mångfalden i skogarna kommer inte ha en chans att återhämta sig om vi kalhygger Sverige, för att vi inte fixar att ändra perspektiv på var i ekosystemet vår rätta plats är. Om vi inte kliver ner från toppen av vår tankes&handlings pyramid. Den vi med våra otyglade begär byggt ovanpå ansamlade naturresurser och döda ben, till att samexistera på lika villkor med vördnad för andra arter i livets sköra och samtidigt starka kretslopp.

Statliga Sveaskog ansöker om att få jaga älg med helikopter läser jag i Svenska Jägarförbundets tidskrift, *Svensk Jakt*.

I Kynnefjäll sägs jaktlagens arrende upp om de inte skjuter av den kvot älgar de tilldelats. Skogsägarna motiverar ökad älgavskjutning för att minska viltolyckorna och att älgarna orsakar skador på skogen. Men vem är det som orsakar skador på skogen? Egentligen. Alces alces eller Homos Sapiens?

Fängelset i Temuco är fullt av miljöaktivister. foton Lisa Åstrand

Att sakta ner farten och minska biltrafiken för att minska viltolyckorna är en tanke som inte slagit oss.

Vi betar oss inte värdigt nog för att kalla oss Skapelsens krona. Vi resonerar mer som häxan i Narnia att allt som finns, finns till enkom för min skull och om det inte låter sig kuvas lägger jag hellre världen i aska än ger mig.

Sen, när vi hugger ner skogarna för att få biobränsle vem kommer att rädda Bohusläns djur?

Kommer Chiles Sebastián Piñera ta initiativ till att bygga en djurpark för att rädda skandinaviska älgar och grävlingar liksom vi förvarar (jag kan inte förmå mig att kalla det "rädda") pudu pudus och sydamerikansk manvarg?

Knappast. Chiles president Sebastián Piñera sände nyligen militär till det område där Mapuchefolket försökte få bort skogsbolagen från sin mark, med motiveringen att man måste stoppa våldsamerheter från knarkgrupper och terrorister.

Antiterroristlagar från militärjuntans tid används fortfarande, nu för att sätta miljöaktivister i fängelse på obestämd tid.

I Pablo Nerudas barndomsstad Temuco är fängelset fullt av mapucheledare vars brott är att de försvarat den chilenska skogen mot chilenska staten och skogsbolagens marionett Sebastián Piñera.

Chilenska staten don't give a shit om pudu pudus, älgar eller grävlingar.

Sebastián Piñera ser allt som en konsumtionsvara. Även utbildning, när han försvarar skolornas rätt att maximera sina vinst och stänga ute fattiga från Universiteten. Den nivån.

Och vi flyger aningslöst till hans naturreservat Tantauco Park på ön Chiloé och lägger ut greenwashingfoton på sociala medier och skriver om *Chiles fantastiska natur*.

Just Tantauco gick inte jag in i för det var för dyrt för oss. Sebastián Piñera ser som sagt allt som en konsumtionsvara. Även ekoturism. I Chile finns ingen allemansrätt och naturreservaten kostar det pengar att besöka.

På Chiloé parkerade vi bilen på en strand, det enda ställen man får campa fritt på i Chile.

"Vafan tänkte jag på. Jag ska resa till Patagonien, en av de blåsigaste platserna på jorden och jag köper ett partytält" muttrar chauffören när han plockar ner de sönderblåsta resterna av vårt sol och regnskydd.

Jag står på stranden och fryser i bomullsklänning, dubbla tajts, badrock, toppat med biltjuvens bomberjacka, då jag helt omedveten om vart jag var på väg packat ner tolv färgglada bomullsklänningar för min chilenska semester. Inte ens regnkläder, bara ett färgglatt parasoll. Och så de två ylle mössor chaufförens chilenska svåger skickat med oss tillsammans med en mobiltelefon och varningen "The mountains are dangerous!"

Jag var vår aningslösa civilisation personifierad. Med tolv klänningar, en flaska syntetisk pisco, ett partytält och en förbränningsmotor i full fräs mot Jordens slut. Med nån annan vid ratten.

Var ska Skogens Konung bo när vi omvandlat dess rike till E85 och tankat våra flygmaskiner för att åka och ekoturista till planetens sista skärvor av orörd natur?

Bergen är inte farliga. Men vårt tunnelseende och fränkoppling naturens lagar är det. Fullt ös medvetlös.

Pandemin har dämpat vår maniska reslusta något men nu väntar vi på att flyget ska börja tanka med biobränsle så vi med gott samvete kan ge oss upp i det blå igen.

Ett hygge släpper ut 70 ton koldioxid per hektar under de 10-15 första åren, vilket motsvarar 35 000 mils bilkörning eller nästan tio varv runt jorden. De nya träden som växer upp tar visserligen upp koldioxid, men det dröjer cirka 25 år från avverkning innan de kompenserat hyggets utsläpp, enligt en artikel i Sveriges Natur.

Att avverka mer skog för att få biobränsle blir med andra ord kontraproduktivt.

Enligt en ny enkät utförd av You Gov-Cambridge Centre for public Opinion Research så kräver européerna omedelbar handling för att bemöta klimathotet men många är ovilliga till förändringar som påverkar den egna vardagen.

Förbränningsmotorn, produktionen, konsumtionen, allt ska snurra på som förut, det är bara varifrån vi utviner energin som vi kan tänka oss att variera. Men vi vill inte förändra oss.

Klimatkris, *Cause I'm worth it.*

På ett möte med Bohusläns skogs nätverk brainstormar vi vad vi kan göra för mångfalden i de bohuslänska skogarna. *Vi ska inte*

predika för folk, säger jag. Då stänger de öronen. Och så föreslår jag att vi ska besöka Näverkärr naturreservat på Härnässet, den lilla oskövlade skogsrest, kanske ända från vikingatiden, som Signe Benjour stred för att bevara.

I Näverkärrens Storskog kan man känna doften från Preemraffs skorstenar. Dit åker vi med alla våra goda intentioner i våra bilar tankade med produkter från Preemraff.

Ibland känns det som om även klimatkampan blir en form av mental greenwashing.

Vi vill rädda jorden och samtidigt hålla på som förut. Vi köper elbil! Men kärnkraftens avfall den vill vi inte ha i vårt urberg. Gärna vindkraftverk. Bara inte här. Vi säger en sak men gör en annan. Som att jag säger att man inte ska predika och så är det det jag gör nu iallafall.

Det jag skrivit är ju en domedagspredikan, suckar jag till min medresenär som jag låtit läsa igenom denna text. *Jag kan inte låta detta gå i tryck. Svartsyn bevisar ju inget annat än själslig omognad. Jag vill ha en bättre värld, inte bidra till att tynga folks sinnen. Vad hjälper det?*

Jag tycker inte att det är en domedagspredikan, säger han. Ska man göra något åt världen måste man först se den som det är, utan skyggglappar och färgade linser. Och det är jobbigt. Vi har ju hamnat där vi är för att vi väjt för att se vad vi orsakat. Inledningsvis har det varit väldigt oskuldfullt.

Men vi är vuxna nu, inga barn och nu får vi försöka reda ut allt vi ställt till med.

Ja, varför ska jag inte predika. Egentligen? Vad har jag att förlora som inte redan är förlorat? Människors hopp att det går att göra något för att ändra riktningen på vår resa mot klimatkatastrof? Vi befinner oss ju redan mitt i den. Den sjätte stora massutrotningen av arter pågår i detta nu.

FN:s expertpanel för biologisk mångfald varnar för att en miljon av jordens arter kan vara borta inom ett decennium.

Det handlar inte om någon ny forskning utan bygger på 15000 redan publicerade rapporter. Vetenskapligt är budskapet i rapporten inget nytt men forskarna konstaterar att utrotningstakten nu går 10-100 gånger snabbare än tidigare.

I somras var elljusslingen här på Väjern där jag bor, mot Kungshamn bortspolad i de kraftiga skyfallen. Bilderna på husbilarna i vatten på Wiggersviks camping i Kungshamn blev en riksnvyhet.

När jag skulle åka hem efter café Existens på Skärholmen i höstas var vägen avstängd på grund av översvämning. En bil hade kört fast i vattnet på vägen utanför Sotenäs Trä och bilägaren stod bredvid med en mobiltelefon i handen. Han hade noterat att det var översvämning men hoppats det går vägen och kört på.

I Kina drunknade de i tunnelbanevagnarna.

Klimatförändringarna är här nu. Det är ingen domedagspredikan, det är ett faktum, som vi får förhålla oss till.

Att förlita sig på hoppet är ju meningslöst om man inte tar det utan bara kör på som förr. Om man inte hoppar från sin tankestruktur över den där ravinen av fatala vanor och landar i ett annat förhållningssätt. Om man inte tar det där Ronjahoppet är ju allt som finns ett helvetesgap och ett fortsatt rövande och roffande.

Handling ger hopp.

För vi har nått vår civilisations vägs ände nu och måste vända om. Vi har bara en liten reservtank med bensin och behöver fokusera på att ta oss tillbaka hem igen.

Vi kan inte köpa oss ur det längre. Naturen tar inte Visa. Vi måste skärpa oss om vi ska ta oss i mål utan att orsaka ett klimatkaos av bibliska proportioner. Inte gasa på, köra om, backa tillbaka, inte ta avstickare hit och dit om vi ska ha en chans att nå målet -som ju är

att jordens medeltemperatur inte ska höjas mer än 1,5 grader och utsläppen av koldioxid ska vara netto-noll år 2050.

Elda upp våra kolsänkor, skogarna är inte svaret.

Handling ger hopp. Men hur ska man göra rätt handling? Gunnar Bäck försöker i denna Bulletin reda ut det i texten *Klimatfrågan och fantasins förmågor*, men även om viljan finns så visar det sig ju inte vara så lätt att agera klimatklokt i tillvarons komplexa nät av orsak och verkan.

Men främst handlar det inte bara om ett tekniskskifte utan ett perspektivskifte. Mångfald behövs på alla plan. Arter, personlighetstyper, biotoper, tekniker, energiutvinning, åsikter, känslor. Allt måste inte vara ett jävla solsken. Omställning måste inte vara roligt.

Men det behöver kännas meningsfullt.

Och det kanske inte handlar om vilken energi vi kan utvinna från naturen, utan vilken vi kan ge, vad vi kan bidra med.

Mapuche betyder *folk av jorden*, från mapu, jorden och che, person. Conquistador betyder *erövrare* och det är tyvärr den kulturen som blivit förhärskande och vi behöver bryta med. Personligen kanske man inte tycker att just jag är särskilt våldsam, men om de varor och upplevelser en köper bidrar till att utarma jorden så köper jag ju, bokstavligen talat, skövlarkulturen. Det är hög tid att sluta vara en conquistador/turist i tillvaron och börja samverka. Med varandra, djuren, växterna och mycelen. Ekoism före egoism.

För jag tror inte att det Mordor jag såg i Sydamerika för tio år sen är en illusion som försvinner om jag inte tänker på det. Tvärtom. Föreställningen att allt är relativt, att allt är en illusion är en illusion. Ändrar vi inte vår livstil utan bara byter ut det fossila mot biobränsle i tanken så är det snart Mordor av svenska skogar också.

Uppe i norr skövlar Sveaskog samebyarnas renmarker. På ett kalhygge i Pajala står Emma Pettersson från Muoni sameby och gråter.

I ett Crie de Coeur, hjärtats rop, skriver hon den 18 oktober på Greenpeaces hemsida:

"En helt ofattbart stor yta som hade jämnats helt med marken. Mitt på den förstörda marken gick en ensam älg omkring och såg vilsen ut.

Och ja, jag kunde bara gråta. Där stod vi på en plats som en gång renade luft och vatten, lagrade koldioxid och utgjorde hem för tusentals arter. En plats som förvaltas av urfolk sedan urminnes tider. Men nu fanns inget kvar, åt alla håll man tittade var det bara ren förstörelse. Vi kan absolut låtsas att Sveriges koldioxidutsläpp minskat bara för att vi minskat våra fossila utsläpp. Men sanningen är att vi inte minskat ett skit sedan 1990. Vi har bara bytt ut det fossila mot utsläpp från biomassa. Men helt ärligt, miljön bryr sig inte var utsläppen kommer ifrån. Koldioxidutsläpp är koldioxidutsläpp."

Vi behöver byta ut hela vår tankestruktur. Tanken måste sträcka sig längre än till vilken sorts energi vi fyller på i bilen. En struktur som omfattar allas våra behov. Från pudu pudu till påskträd. Från maskarna till mäsarna. Härifrån till himlen ska tanken sträcka sig. Utan att böja sig för våra lägsta begär, att ha mer, mer och mer.

Det finns ett mervärde i att ha mindre.

Man slipper till exempel bila tusen mil genom skövlad natur som jag kände mig nödgad att göra i mitt rastlösa flaxande än hit, än dit, än ner i diket.

Man kan vara här. Nu. Man kan våga bottna.

"Våra här", Carina S Paulsson

Leena Maija Trapp:
Tankefragment

Att fiska upp sig själv ur stimmet, bli en sill med perspektiv är att inte tänka bara med sin lilla hjärna utan även med gälar, fenor, fjäll. Från högre höjd få syn på andra stim längre ner längre bort, se andra mönster, andra faror i vatten av annat slag. Glimtar från förlidna tider.

Att lyfta sig själv ur trängseln innebär frigörelse, ny insikt, distanserad tillhörighet. Att bli kvar där leder ofrånkomligen till ensamhet. Man måste återgå till flocken, måste leva mitt i den med det nyvunna vetandet och våga lysa.

(Ur Bottna Bulletin #9)

Augustin:
Sakta

Sakta
Smyger ljuset över marken

Som livet smyger sakta genom tid.
Innan vi förstått vad det har varit,
Har det redan tagit slut.

Så ge akt på den här dagen
Då det är livet! ..finns bara nu.
Och ta väl vara på dina tankar

De hamnar i världens andetag

(Ur Bottna Bulletin #19)

Eva Enderlein:

Att odla är en konst – men är det konst?

Odling och konst, hur hänger det ihop?

Det är en fråga jag ofta funderat på sedan jag blev odlare efter många år som fotograf och konstlärare.

I juni 1999 tömde jag mitt kontor på konstskolan där jag hade sagt upp mig efter 9 års undervisning. I mitten av augusti samma år stod jag för första gången i mitt liv på den lilla universitetsstadens torg i det vackra böljande sydöstra Ohio och sålde egenproducerade ekologiska grönsaker. Från konstlektor till odlare och torggumma på bara några månader. Rakt in i ett helt nytt sammanhang och ut i det okända, bort från den kulturvärld där jag varit verksam, bort från väldigt mycket. Det nya perspektivet gav ny inblick och satte självbilden på hal is. Vem var jag som torggumma? Och efter ett halvt liv kliva in i bondens och odlarens värld och plötsligt vara en del av den var som att komma till ett helt nytt land som kändes både främmande och samtidigt så nära in på något i mig själv som jag aldrig vetat om. Mitt "avhopp" gjorde familj och vänner både förvånade och förvirrade, en del chockade, mina kolleger och studenter, inte minst, och jag blev än mer påmind om hur inkapslade vi människor är i våra olika discipliner, yrkesidentiteter och klasstillhörigheter och hur präglade vi är av dessa sociala hemvister.

Torgliv

Det har länge funnits ett stort intresse för lokal, ekologisk och egenproducerad mat i USA och en medveten och engagerad folkrörelse med en kultur av trogna andelsjordbrukskunder, politiskt medvetna småbönder, ofta med olika yrken bakom sig som

lämnat sina rutiner, kontor och lägenheter i stan för att flytta ut på landet till småbruket och självförsörjandet. Torget vi kom till låg i samma stad som universitetet och där ligger det fortfarande. Athens' Farmers' Market var då i slutet på 90-talet ett av USA:s nästan 8000 lokala torg, Bondens egen marknad som det heter på svenska, och som pågick året runt, även under vintermånaderna, men då på sparlåga tills i början av april då den nya säsongen gick av stapeln. Då, varje onsdag och lördag, kom över 150 försäljare till denna lilla universitetsstad. Där fanns grönsaksodlare, blomsterodlare, köttbönder, bagare, kryddodlare, ostmakare, ljusmakare, fågeluppfödare, fruktodlare, bärödlare och massor med glada kunder. Där fanns lagad mat, ofta med matlagingsdemonstrationer av samma försäljare, där fanns då och då rolig underhållning för barn och ofta levande musik med en eller flera spelemän. Det var en stor fest varje lördag... där fanns kaffe, te, kakor, bakverk, pizzor, falafel och fatusch, en otrolig fart på stället, allt egenproducerat och med en fin torgkänsla från förr. Folk var direkta i sitt uppskattande och det var en genuin och underbar atmosfär

Men det här är ju konst!

Som konstnär är man van att spåra möjligheter till konst i det mesta och att betrakta naturen som ett ämne för skapande faller sig naturligt. Även om jag vid detta vägskäl i mitt liv befann mig i slutet på 1900-talet och mycket förvisso hade hänt inom konsten under detta sekel som nästan var slut så fanns ju det sena 1800-talets landskapsmåleri (Cezanne, Monet, van Gogh, Millet, etc) klart i mitt medvetande när jag kisade ut över min nya trädgård. Och när jag och min kompanjon och äkta man, som även varit min kollega, blev odlare på allvar och betraktade alla färger och former, här i skepnad av vår ljuvliga trädgård, allt detta underbara som vi tyckte vi hade åstadkommit, minns jag hur vi ofta i ögonblick av eufori och jubel ropade till var-

andra över bäddarna: men det här är ju konst! Efter några år och när vi fått litet mer insikt om var vi befann oss och litet mer jord under naglarna började det stå klart för oss att det här hade inget med konst att göra, hur vackert det än var och hur meningsfullt och skapande odlandet än kändes. Intelligensen och komplexiteten i naturen; växterna, träden, vattnet, maskarna i jorden, insekterna, ormarna, grodorna, fiskarna, alla djuren och samspelet mellan allt detta, för att inte tala om själva jorden med dess billioer, trillioer mikroorganismer av bakterier, alger och svampar och dess ofattbart långa tid, tusentals år, av tillblivelse. Det kan ta upp till 1000 år att på naturlig väg skapa 2-3 centimeter jord. Hela detta sammanhängande system började träda fram. Exakt hur visste vi inte då, men det kändes mäktigt och stort.

Ett heligt hantverk

Men långt inne i vårt kollektiva medvetande var kanske det vi gjorde på vår lilla intensivodlade bit jord ändå konst eftersom odling i begynnelsen ansågs vara en "helig konst", eller kanske mer korrekt, ett heligt hantverk. Så här skrev Henry David Thoreau i *Skogsliv vid Walden* 1854, "Åtminstone den antika poesin och mytologin menar att lanthushållning en gång var en helig konst, men av oss utövas den med vanvördig brådska och fantasilöshet. Vårt enda syfte är att ha stora gårdar och stora skördar." Och så är det ju, men mycket, mycket värre nu när vi har hamnat i den förödande agribusiness-teknologin som dominerar vår tids jordbruksetik med genmanipulation, frömonopol, massproduktion av konstgödsel och ständigt nya och än mer destruktiva och för allt levande, inklusive själva jorden, dödliga pesticider. Hela denna sorgliga och farliga utveckling som är ett praktexempel på den pakt med djävulen som Goethe beskrev i *Faust*; människan som vill erövra världen och förbinder sig med djävulen.

Johann Wolfgang von Goethe var en äldre man när den industriella revolutionen blev ett faktum i slutet på 1700-talet. Då hetade det till ordentligt i samhällsstrukturen. Landsbygden började avfolkas och bönderna lämnade sina gårdar för staden och jobben i de nya fabrikerna och det var nu, i rationalismens begynnelse, som vi började betrakta naturen som ett forskningsämne och ett motiv för konstnärlig tolkning. Men, som bonden och författaren Wendell Berry skrev i *The Unsettling of America: Culture and Agriculture*: "har den civiliserade och domesticerade värld vi lever i fortsatt att vara beroende av den vilda naturen och klimatets och jordens naturliga krafter har aldrig på något betydande sätt kontrollerats och besegrats. Den moderna civilisationen har på det stora hela byggts på denna glömska." Detta skrev Berry 1986. Det var innan det riktigt hade gått upp för oss hur allvarligt det står till med klimatet och hur omfattande problemen är. Men denna glömska, glömskan att vi är naturen, som Berry talar om här, har legat och skvalpat som ett suddigt filter i oss människor länge och det var kanske inte så förvånande om jag som hade levt ett liv rätt så annorlunda än det jag lever nu undrade vad odling var för något *egentligen* när jag blev yrkesodlare på vårt lilla Green Hill för nu nästan 20 år sedan.

För det är ju så att både odling och konst är kulturella uttryck med många gemensamma nämnare, men varför finns det då så ofta ett mentalt tomrum mellan dem? Vad är problemet? Det enda jag var säker på när jag började odla och fundera över dessa ting var att odling tveklöst hade med allmänna nyttigheter att göra och att odling utgår direkt från och genom naturen, medan konsten håller sig på längre avstånd, sätter naturen på spel, leker med den, kan avskärma sig från den och tolka den på sätt som inte odlaren kan, eller vill, eller har tid att göra i samma grad, såvida det

inte handlar om trädgårdskonst eller trädgårdssarkitektur.

Den amerikanske arkitekten Frank Lloyd Wright definierade konsten som "ett sätt att upptäcka och utveckla naturens elementära principer till vackra och användbara former". För mig låter detta mer som design än konst, men vad som är konst är en smaksak och, som vi vet, finns det oändligt många uttalanden om vad konst är. Oscar Wilde menade att "konst är det mest intensiva uttryck för individualism som världen har skådat" och det ligger mycket i det där, och ännu mer nu förstås än under Wilde's tid när vi – i västvärlden i varje fall – lever i en extremt människo- och-jag-fixerad värld där naturen blivit helt underordnad och vi ser mer och mer bara oss själva i den – och nu, på senare tid, kommer konsten också in som något sorts nytt förhålligt. Vad man betraktar som konst beror ju också på vad man har för kunskap om konst, vilken konst man är intresserad av, hur kräsen eller öppen man är och var man vill dra gränsen för det skapande uttrycket.

Men den odling som utgår från och genom naturen, 'utan tillsatser' s.a.s, börjar som vi vet tillhöra undantagen snarare än regeln. För monokulturen (den sortens odlingsprocess som koncentrerar sig på ett enda växtslag i ett och samma fält) härjar i världen och den är än mer närvarande och tydlig i USA än här i Europa. I USA är det majs, majs, majs, så långt ögat når, speciellt i Mellanvästern där man kan färdas en hel dag, från Ohio i öst till Kansas i väst, och se endast genmodifierad majs så långt ögat når. Inte en buske, inte ett träd, inte ett vattendrag, inte ett djur, bara majs och himmel; en monotoni utan like, mil efter mil, efter mil, efter mil, utan minsta paus. Så här skrev Aldo Leopold, professor of Wildlife management vid universitetet i Madison, Wisconsin 1939: "I Nordamerika är det endast ett fåtal hektar mark som klarat sig undan

utarmning som följd av människans bruk". Detta skrev alltså Leopold redan 1939.

Konstetikett och riktig odling

Det finns en tendens numera att sätta konstetikett på mycket som har litet eller inget med konst att göra. Odling är med på listan. Jag antar det handlar om en önskan att höja odling till samma nivå som konst. Det handlar kanske om ett försök att legitimera odlingsgöret genom att sätta in det i ett konstsammanhang, ge odlingsarbetet det lyft det behöver. Konsten har ju också numera nästan ersatt religionen i betydelse i en förvirrad och förvirrande värld där ett sökande efter mening är helt förståeligt. "Konsten får oss att finna och samtidigt glömma oss själva" skrev trappistmunken Thomas Merton. Och så är det ju. Konsten har den förmågan. Men det har naturen och odlandet också.

Men odling då, *utan* konst? Bli det ingen odling då, undrar man. Problemet med det här förhållningssättet är att både konst och odling riskerar att förlora trovärdighet. Det blir ett jippo, en grej. De postindustriella samhällen vi lever i nu blir mer och mer isolerade från naturen, som John Berger skrev i boken *About Looking* från 1974. Och, fortsätter han, "Allt som blir en del av kulturen måste bryta förbindelsen med naturen. T.o.m vackra utsikter har genom konsumtion blivit reducerade till varor".

Men 'riktig' odling då, var sker den? På annat håll antagligen, någonstans 'långt ute på landet, liksom'. Eller högt uppe i specialkonstruerade byggnader över städerna. Men hur mycket jord kan man baxa upp dit, såvida man inte odlar med slangar, kemikalier och en massa perlit, eller liknande? Vad händer med smaken och alla nyttigheterna när tomaterna lever ett liv intrasslade i slangar och utan det oerhörda finlir som är naturen? Grönsakerna vi äter odlas redan i växthus visserligen, men åtminstone inte i skyskrapor än. Jo, det håller visst på att byggas en skrapa i Linköping för ändamålet stod

det nyligen i tidningen. Och vi hör ju om alla jordbruk som slår igen eftersom bönderna inte klarar ekonomin. De får katastrofalt litet betalt för sitt enorma arbete eftersom det vi äter ju ska vara så billigt som möjligt och snart får vi klara oss på 100% importerad mat. Vi importerar ju redan på c:a 50 %. Vem tar upp den här frågan när det talas om svenskt försvar och beredskap? Så vitt jag vet ingen.

Naturlära

Hur många av oss tänker på Goethe nu för tiden? Själv räknar jag mig inte till dem som funderat mycket över denne utomordentligt viktige tänkare, men efter att ha arbetat med jorden och växterna en längre tid har jag börjat spetsa öronen och insett att Goethe inte bara var en diktare och författare av stora mått, utan också en synnerligen skarpsynt naturvetenskaplig forskare, hans färglära inte minst. Han har dessutom haft en hel del att säga oss människor om hur vi förhåller oss till naturen, till tingen.

Goethe ifrågasatte Descartes tvivel om den sinnliga erfarenheten och Kants fastställande att kunskap inte kan nås genom varseblivande, att erfarenhet inte är nog. Att naturen är *DÄR* och vi är *HÄR* – skilda åt. Goethe höll med Kant om att vi människor är begränsade och att en fullständig samstämmighet eller uppgående i tinget, låt oss säga en växt eller ett träd eller en spindel eller ett djur, eller en annan människa, inte är möjlig, men han ville inte dra en skiljelinje mellan "tinget i sig" och varseblivandet.

Jag anar att det var denna skiljelinje mellan tinget och jaget som haikumästaren Basho på 1600-talet ville rasera när han gav det här sakliga rådet till dåtidens poeter: "*skriv inte om granen, skriv granen!*". Det hela handlar alltså om att 'vara där', att göra muren mellan tinget i sig och varseblivandet så uppluckrad och transparent som möjligt.

Det är i dessa tankar man kan skönja en av grundteserna i vad som kallas för den goetheanska naturläran: Detta att det är vanskligt att studera naturen genom att dela upp den i små, små, orelaterade bitar och tillrättalägga den med teorier. Vi kan endast lära oss om naturen genom omsorg och varlighet, genom att följa dess egen rörelse för först då blir lagarna synliga efter vilka naturen existerar.

Kanske är det så att inte bara odling som den utövas i dessa monsantotider, utan även konsten – i vårt medvetande – har alieneras från livet, från verkligheten – om man nu talar om verkligheten som, liksom Humpty Dumpty, plockats isär och inte kan sättas ihop igen på grund av människans långa kärleksaffär med 'hårda fakta'. När det gäller konsten utgör detta främlingsskap inget praktiskt problem i sig, utan egentligen bara möjligheter eftersom konsten, det poetiska skapandet, hjälper oss och alltid har hjälpt oss människor att sila och sortera, urskilja och sätta ihop verkligheten på nytt för att artikulera världen vi lever i, men för odlingen är alieneringen ödesdiger. Utsikterna är rätt dystra också om man tänker på att odling håller på att förlora kontakten med jorden och konsten börjar likna underhållning i vår mediadominerade värld. Men, som sagt, det finns odling och odling och det finns konst och så finns det konst.

Men odling, på mindre skala alltså, utan dödliga gifter, konstgödsel och ständig plöjning befinner sig i stor fara för vi lever i en hyperkapitalistisk värld som biter sig mer och mer i sin egen svans genom tillväxtideologin som rasar fram och en konsumtionskultur från helvetet. Hur ska detta sluta utan ond, bråd död för de politiska och ekonomiska system vi har skapat, och som i sin tur resulterar i en utarmad jord vilket i sin tur betyder slutet på allt liv. Allt liv.

Vi har inget annat val än att sadla om helt och hållet och det så fort som överhuvudtaget är möjligt. Detta vet vi, men att veta är inte lika med att agera. Det vet vi också. Det hjälper ju inte att plåstra ihop världen för den blir mer och mer överklig och, framför allt, skör. Den håller på att falla ihop. Vi befinner oss redan bortom den mest uttänkta science fiction-beskrivning. Och när jag lämnar den lilla stugan i skogen och ger mig ut på gatorna och ser människorna gå omkring med ögonen fixerade på den där lilla platta grejen i handen och med sladdar ur öronen, vad ska man tro. Och samtidigt, i oväntad synkroni med science fiction-känslan, så otroligt underbart att höra att 96 % av världens befolkning nu använder mobiltelefonen som kommunikationsmedel och hur mobilen har öppnat upp möjligheter som aldrig tidigare funnits för hela kontinenten som alldeles nyss levde utanför de kommunikationssystem som vi i väst tar för givna. Som kvinnan i Kenya jag hörde på P1 nyligen som försörjer sig på att odla grönsaker och som nu med sin mobil kan få en blixtnabb rapport om hur mycket grönsaker kunderna behöver istället för att, som tidigare, resa långväga till Nairobi som var både tidsödande och dyrt. Hon lät så glad och lättad.

Sammanhang, inte små bitar

Nu till några vackra tankar och en strategi. De kommer från Craig Holdrege, chef för The Nature Institute i New York State och en av medarbetarna på samma institut. Här i hans bok *Thinking Like a Plant* som utkom 2013 på Skilleby trädgård förlag, på svenska *Sammanhang, ansatser till en fenomenologisk ekologi*, förs vi in i det studium av naturen som Goethe kallade för "omsorgsfull empirism". Vi måste, menar Holdrege, befria oss från våra invanda tankestrukturer, dvs vårt objekt tänkande, för att bli "mer ekocentriska i vår uppmärksamhet eftersom växten är central i de grundläggande ekologiska processerna på jorden, processer som både djur och människor är beroende av". Och

vi vet ju att utan växten, inget mänskligt liv på denna jord. Men de flesta av oss har glömt det, eller förtränger det. I skolan prioriteras teoretisk kunskap, men ett empiriskt undersökande borde ha samma status då det är naturen i första hand som visar oss vägen och människans levda erfarenhet som möjliggör ett konkret och verklighetsbaserat kunskapande.

Alla naturens individuella aspekter är sammanlänkade och beroende av varandra. Så ville gärna Goethe att vi skulle se det och så vill Craig Holdrege som ger ett talande exempel på motsatsen: "Nyckeln till kapitalismen och den fria marknadsekonomin är idén om att tillväxt inte har några gränser och att kontinuerlig tillväxt är nyckeln till en sund ekonomi. Även om ordet tillväxt kommer från livet är det i den kapitalistiska ekonomin inramat av termer utvunna från ett objektivt tänkande. I en sund livsprocess går det inte att hitta en obehindrad, linjär tillväxt. Snarare finner man tillväxten inbäddad i sammanhang. I sammanhanget finns även reglerande nedbrytningsprocesser som följer alla tillväxtprocesser. Kapitalismens ide om ekonomisk tillväxt är en ide som är grundad utan förståelse för vad som kännetecknar ett sunt tillväxtförlopp. Om man söker efter något i den organiska världen som är besläktat med ekonomisk tillväxt så är det en okontrollerad cancertillväxt, det vill säga ett patologiskt fenomen. Vi låter ekonomin inflatera till en framgångsbubbla som till sist spricker".

Earth Works

Så åter till frågan, är odling konst? Odling och skapande har, som vi vet, alltid gett liv och näring åt varandra och den småskaliga ekologiska odling jag själv arbetar med är ett ständigt medskapande med naturen, men konst, nej. Det hindrar inte att naturen, uppodlad eller ej, kan leda till spektakulära konstprojekt som *Earth Works* eller *Land Art*, för att inte tala om alla de konstnärer som

följt i dess spår och där naturen engagerats på olika sätt för att skapa form och mening – som i Ana Mendiets performance- verk t.ex där hon använder sig själv som en integrerad del av naturen och där länken mellan livet och förgängligheten – kroppens, jordens och växtlighetens

Kollage Marcus Nordgren

– tydliggörs. Eller Anselm Kiefers metaforladdade landskap där krigen, storhetsvansinnet och människomorden, då som nu, stiger som en osynlig rök genom höet, den smältande snön och de grådimmiga leråkrarna. Och, så klart, Louise Bourgeois' spindelamma, *Maman*, som reser sig triumfatoriskt på sina svarta spindelben, höga som hus, över stadens folkvimmel i myrstorlek, en hyllning till Bourgeois' egen vävande mamma och till naturens oslagbarhet. I dessa ovannämnda konstyttringar blir det uppenbart hur nära naturen och det skapande uttrycket är och alltid har varit i vårt kollektiva medvetande. Vi behöver ju bara ta en titt på hållristningarna här runt omkring i norra Bohuslän. Konstvetaren och kritikern Lucy Lippard, en framstående och skarpsynt person i konstvärldens USA, har skrivit utförligt om detta ämne i boken *Overlay, Contemporary Art and the Art of Prehistory*.

Så plötsligt härom året flyttade landskapet i sin alldeles konkreta form in i finrummen och vips förvandlades det till konst med installationen *Riverbed* på Louisiana där konstnären Olafur Eliasson låtit baxa in 180 ton grus och sten och format en sluttande 'isländsk' flodbädd i full skala komplett med en liten bäck

isande kallt vatten som slingrar sig genom det karga landskapet och genom museets dörrar. Effekten är inte svår att föreställa sig. Men, tänkte jag, är det så stor skillnad på denna naturscen, en gigantisk installation, visserligen, men en naturscen likväl, och landskapsmåleriet? Jo, förvisso; inte så mycket den grå färgskalan som de vita museiväggarna som omger landskapet och den kalla lysrörsbelysningen i taket.

Vi har ju flyttat in landskapet i salongerna på olika sätt under en rätt lång tid, i tvåhundra år minst, mest i ramar förstås, men nu väller den monokroma flodbädden ut över museigolven och det är vackert och det är oroande och den instängda naturen, där ingen vind existerar eller skiftningar i ljuset, känns död och den får mig att tänka på de uppstoppade djuren vars orörliga blickar möter oss i dessa samma institutioners glasmontrar.

Handen och jorden

Hur man än tänker kring odling och konst så har odling utan tvekan potentialen att öppna upp för konstverkande eftersom odlingsarbetet har en sådan direkt kontakt med handen och jorden – och livet som levs är så nära tingen om man håller ögonen och sinnena öppna. Det nästan ger sig självt. Möjligheten för skapande finns överallt, i alla människor, i alla arbeten, i alla discipliner, i själva varandet. "Lien har gjort många slag idag, men pennan ligger orörd", skriver äppelodlaren och poeten Olav Hauge i dagboken han förde under hela sitt vuxna liv tills bara några dagar innan han dog 86 år gammal 1994. "Hardangerviddas Homeros" som Carl-Göran Ekerwald beskrev honom i en fin liten text i *Ordfront* från 1996. "Det är klart"

skriver Ekerwald "att Olav Hauge var ett oroande fenomen inom den norska kultureliten. Hans förlag, Noregs boklag, var ett oansenligt förlag, som författare livnärde han sig på trädgårdsskötsel. Tillhörde ingen litterär krets. En enstöring. Deltog inte i debatten" och "...bakom negativismen har inte sällan legat ren avund. Man irriterades av att den här bygdepoeten faktiskt besatt den grundligaste sakkunskap i poetiska ting". Dessutom, tänker jag: den kinesiska lyriken har alltid varit rik på poetiska naturobservationer och inte oväntat var Hauge även inspirerad av den. Han var också den förste att översätta William Butler Yeats och Friedrich Hölderlin till norska, även Arthur Rimbaud, Paul Celan, Bertold Brecht och Robert Bly. Och han odlade mycket äpplen, som sagt. Han hade 200 träd och levde ett enkelt husmansliv på en liten hylla högt uppe på Hardangervidda.

Det konkreta är det svåra

Om vi går varligt fram och blir mer ekocentristiska i vår uppmärksamhet kan kanske odling bli den heliga konst som Thoreau talade om. "Gud gjorde människan enkel och rak, men hon hittar på alla möjliga konster" som det står i Predikaren 7:30. Man behöver inte vara religiös för att hålla med. Och som det nu är har vi ju verkligen trasslat till det. Det tar lång tid att söka sig tillbaks till det enkla och konkreta. Att komma ner på jorden från västvärldens bråttomliv är en utmaning.

"Det konkreta är det svåra", utropade Birgit Åkesson, dansaren, koreografen och dansforskaren en gång. Jag var för ung för att förstå vad hon menade, men det gör jag nu. Våra vägar korsades i Dar-es-Salaam i slutet på 60-talet. Hon hade just fyllt 60 och befann sig i början av sin långa forskningsresa genom Afrika söder om Sahara. "Jag saknade något i vår kultur", skrev hon i förordet till *Källvattnets mask, Om dans i Afrika* från 1983, boken som blev resultatet av hennes sju års resande

och lika många års skrivande "för att förstå vad det jag fått se omfattade".

Hon fortsätter: "Något inom mig sökte en djupare förankring för dansen." "Jag kom till en del av världen som inte haft behov av ordet kultur, men väl ordet natur – som inte behöver uttalas. Allt man ser, hör, är uttalat." "Antropologer använder utan större åtskillnad beteckningar som gudar, andar, anfäder, bushjävlar, trans, extas, magiskt, mystiskt, heligt, hemligt, primitivt. Dansen blev främmande genom orden." "Det jag såg var konkret i koreografiskt outbytbara former".

"Odlad mark och vildmark vägledde mig. Det dansas i bebyggda områden, men aldrig i vildmarken. Naturen är i ständig rörelse. Naturen, våldsamt, eruptiv, förändras, förändras. Språket är i ständig rörelse. Verben är på väg. Det jag ser är på väg. Ord för kult eller rit finns inte. Ord för religion finns inte. Ord för rytm behövs inte." "Naturen är varat, det som är. Jag är. Att vara är att ingå i varats bägge hälfter, den ovan jorden och den under. Vara det naturen betingar".

"Vara till, inte ersätta, aldrig imitera eller föreställa".

Och de första raderna i första delen av boken börjar såhär: "Kvinnorna hos Idoma, Nigeria, föder under bar himmel. Därefter bärs den nyfödde in i hyddan. Man föds i ett släktskapsförhållande till naturen. De unga fostras genom landskapet. Under en tid vistas de i gränsområden till byn, i glesskog, invid savann eller vid något vatten. Barn håller till i byn, unga i gränslandskapet, vuxna i jaktmarker och odlingar, äldre vid bomullstrådet, äldsta trädet i skogen. Som en livsvandring inåt svårtillgängligare områden. Landskapet är läroboken".

*(Cafe Existens 12 november 2016
samt Bottna Bulletin #8)*

Ivo Beno:

Namn

Du kallade mig vid namn
Och
Förlöste mig
Igen.
Vad är det som väcks i mig?
Långt inne bakom fasaden
Inne i ett beduintält
Eller
Jagandes på savannen
Väckte du mig.

Men du
Kalla mig inte vid namn
När du ser bort
Mot landet som inte är.

(Ur Bottna Bulletin #18)

Boban Kalmár:

Bottna Resiliens 2050

Hur bottnar vi i Bottna då? Och massa andra frågor till trakten. Något slags diskussionsunderlag

En ung person började med stor målmedvetenhet skolstrejka för klimatet varje fredag och sitta utanför riksdagen. I fredags ett drygt halvår senare klimatmanifesterade framförallt unga människor i hundratals länder och tusentals städer runtom i världen. Nästgårds oss i Grebbestad samlades då bla eleverna och personalen på Grebbestadsskolan för jorden mot klimatförändringarna. Det är hoppin-givande, och det visar att det är möjligt att förändra. Bara sorgligt och rörande att det är barnen som ska behöva ta ansvaret och agera för klimatsituationen som vi vuxna och tidigare generationer har försatt jorden i.

Tänk att det i detta enorma universum finns en liten liten planet, Tellus, med en atmosfär som gjort att växter och djur kunnat utvecklas med hjälp av ren luft och vatten, av solens strålar och med fotosyntesen skapat en jordmån för allt levande. Liv som i miljontals år samexisterat och utvecklats under de rådande förutsättningarna som successivt förändrats. Det är nästan överkligt, ofattbart att vi människor håller på att förstöra livsbetingelserna för alla varelser på jorden.

Jag ställer några frågor till mig själv och till alla människor som bor på denna faktiskt fantastiska planeten.

Vad krävs för att de folkvalda, som sitter med mycket makt som påverkar samhället, förstår allvaret i situationen och handlar nu? Imorgon kan det vara för sent.

Vad krävs för att företagsledare, som sitter med mycket makt som påverkar samhället, förstår allvaret i situationen och handlar nu? Imorgon kan det vara för sent.

Vad krävs för att jag, som sitter med mycket makt att påverka min vardag och omgivning-en, förstår allvaret i situationen och handlar nu? Imorgon lär det vara för sent.

Vad krävs för att du, som sitter med mycket makt att påverka din vardag och omgivning-en, förstår allvaret i situationen och handlar nu? Imorgon lär det vara för sent.

Vad krävs för att vi kan utveckla vår med-känsla mot varandra och mot allt levande?

Vad krävs för att vi skall förstå att vi är en del av allt levande?

Vad krävs för att vi ska kunna se våra efterkommande, våra barn o barnbarn i ögonen o säga: "-Vi gjorde allt vi kunde"?

...

När jag sitter och lyssnar på Pernilla Hagbert som talar om rapporten BNP bortom tillväxt 2050 på Bottna Inn, så kommer jag ihåg ett av mina första minnen från Bottna Gerlesborg. Det var 2001, då jag gick Ler- och Halmhusbyggarkursen och den norska halmhusbyggaren Rolf Jacobssen talade just i detta rum på Vandrarhuset som det var då.

Så här i efterhand framstår vissa saker tydligare, varför jag faktiskt 20 år senare bor här sedan rätt många år. Vad var det då som lockade hit mig?

En viktig sak är förstas detta områdes "själ" som andas en konstnärlig, kulturell impuls som faktiskt påverkar vardagen här. En annan viktig sak för mig har kunskaperna som finns

här i trakterna omkring ekologiskt, alternativt byggande varit. Erfarenheterna av ekoby, försöken att på olika sätt gestalta en hållbar utveckling utifrån denna platsens förutsättningar. Mixen av teori o praktik, där både det fysiska och det psykiska får utrymme, där det konkreta handarbetet möter de intellektuella resonemangen och kreativa tolkningarna och uttrycken. "Frilandsskolan" som höll Ler- och Halmhuskursen 2001 var ett fint exempel på detta. Så här efterhand framstår det som jag letade efter en plats och ett sammanhang med praktisk tillämpad tvärdisciplinell human-ekologi. Och faktiskt, jag är ganska säker att jag fann den. Här.

Pernilla berättade i sitt föredrag om den rätt unika rapporten hon varit med och skrivit, med 17 andra forskare från 5 olika universitet. I den skisserar de 4 scenarier, för hur livet i Sverige kan te sig 2050. De 4 scenarierna utgår från 4 olika klimatstrategier och gjordes utifrån 3 sinsemellan väldigt olika kommun-verkligheter. (läs mer om rapporten; <http://www.bortombnptillvaxt.se>).

Så föddes tanken och några frågor som nästan framstår som ett förslag. Hur kan vardagen i Bottna/Gerlesborg se ut om 30 år?

Utifrån vetenskapen om en förändrad klimatsituation, och nödvändigheten av en omställning till ett fossilfritt samhälle, med ett drastiskt mindre koldioxidfotavtryck per capita, hos varje person. Kan vi skissa på scenarier utifrån Bottnafjorden 2050?

Dels skapa forum för visioner o verkligheter, dels skissera scenarier för hur den fossilfria vardagen kan se ut, dels samlas kring specifika frågor som rör vår specifika plats och de specifika förutsättningar som råder här: skog, berg, hav, jord osv.

Hur önskar vi oss att Bottna 2050 såg ut? Inte minst, hur vill våra barn och barnbarn att 2050 HÄR ska gestalta sig?

Att ange en strävan, skapa målbilder – kan vi och är det möjligt att måla upp kort- och långsiktiga mål?

Omkring frågor som:

- Transporter- elbilspool/solkraft/kollektivtrafik.
- Lokal livsmedels-produktion/konsumtion
- Boende/Byggande.
- Kultur/Lärande.
- Ekonomi- lokalt närings- och föreningsliv osv
- Hur kommer vi i så fall fram till önskade målbilder o scenarion?

Världen står inför enorma utmaningar globalt såväl som lokalt, det är ett faktum.

Resiliens är den långsiktiga förmågan hos ett system att hantera förändringar och samtidigt fortsätta att utvecklas (källa: Wikipedia), och det är ett ord som har kommit att användas i klimatsammanhang. Inför klimatförändringarnas förändring av livsbetingelserna för alla på jorden blir resiliens ett tillstånd/en strävan till att säkerställa rent vatten, ren luft, god jord m.m. även för framtida generationer. Så att vi kan fortsätta leva goda liv även framöver.

Klimatfrågan har mer och mer "dykt" upp i våra medvetanden som en central metafråga, där alla andra frågor blir sekundära om det är så att vi inte har en för oss fungerande planet att leva på. Trots detta fortsätter vi både individuellt och kollektivt som samhälle att i väldigt hög utsträckning att förneka allvaret i situationen. Vi och våra tidigare generatio-

ner har begått stora misstag som försatt oss i denna situationen. Det är dags att på allvar inse att vi gjort fel. Det är nu tid att försöka förstå helhetsbilden och att lära om. Och att nu göra rätt.

På ett kommunstyrelsemöte i Tanum i vint-ras kom medborgarförslaget om en mer aktiv kommunal klimatpolitik upp, alla partier i fullmäktige var positiva till förslaget. Hur gestaltas det då i praktiken? Bottnabygden är en del av Tanums kommun och det är i hög grad upp till oss som bor här hur klimatmålen skulle kunna förverkligas lokalt. Vi har vår bakgård här. Och visst har vi bra förutsättningar i Bottna med omnejd, här finns många ex på många olika samverkansformer lokalt.

Det behövs nu många inspirationsexempel, som folk när o fjärran kan hämta inspiration från. Bottnabygden kan vara ett inspirations-exempel i Tanums kommun. Bottnabygden kan vara ett inspirationsexempel i VG-regionen, i Sverige, i Europa, i världen. Ett inspirationsexempel bland förhoppningsvis väldigt många andra, lokalt såväl som globalt.

Vi skulle kunna: Analysera hur önsknings-/behov/möjligheter ser ut, (genom träffar, intervjuer, enkäter osv...) som utmynnar i en handlingsplan och en målformulering på kortare och längre sikt.

Lägga upp strategier hur vi kan påverka på olika nivåer samhälleligt och hur vi bedriver opinionsarbete. Inspireras av andra platser och projekt. Genom samarbete skapa syner-gier, där beståndsdelarna gynnar helheten. Bjuda in personer som kan berätta, hålla före-drag/kurser om ämnen vi vill förkovra oss i.

Söka samarbeten med alla intresserade, föreningar, forskning, företag, myndigheter mfl. Söka fonder och projektstöd som kan stötta arbetet. Crowdfunding, ett ex: lokal

crowdfunding – skulle 100 pers lägga in 100 kr i mån skulle det bli 10 000 i mån som kan satsas på de miljöinsatser som vi vill satsa på.

Här är några förslag, som inte gör några anspråk på att vara komplett, fyll gärna på, många områden samspelar o interagerar. *(Några av dem har förverkligats sedan detta skrevs 2019 vilket markeras.)*

Gynna biologisk mångfald

Hur kan vi öka biologiska mångfalden om-kring oss? Några ex; genom att restaurera o anlägga nya våtmarker o andra habitat för biologisk mångfald, restaurera åkerkanter o diken, skapa och hävda äng, återskapa förstörda landskap genom förändrat brukande av marken.

Genom hållbart hyggesfritt skogsbruk

Naturnära skogsskötsel, diversifiering av trädarter för att bättre stå emot stormar, eldsvådor, torka mm, skydda gammalskog i området, skogsturism/rekreation, lokalt såg-verk, plantering av lövträd.

Genom regenerativt jordbruk, gynna lokal livsmedelsförsörjning

Ställa om till ett regenerativt bruk av jorden, vilket innebär ett återskapande av matjorden och andra naturresurser. Med perenna grödor som binder kol i jorden, och som kan bidra till kolsänkor. Med fokus på att nu bygga upp jordarna, som med det industriella konventionella monokulturella jordbruket utarmats globalt sett. Bruket av konstgödsel, pesticider, och herbicider, vid sidan av erosion, kompaktering av jorden och läckage av näringsämnen har resulterat i minskat biologiskt liv i jorden, där dagmaskar bla idag är hotade. Förstörelsen av matjorden är en av mänsklighetens stora utmaningar idag.

Att gå från monokulturer till polykulturer, att byta ut ettåriga växter, buskar och träd mot perenna växter tillsammans med plöjningsfritt jordbruk och att bygga upp jorden och mullbildningen med grüngödslingsgrödor med kvävefixering, förbättrad jordstruktur, mykhorriser mm som följd är några lösningar och vägar framåt.

Lokala livsmedel, grönsaker, frukt, bär mm, grönsaks- o fruktodlingar som kan förse det lokala behovet.

Främja fler lite större odlingsprojekt. Som andelsodlingar, Tillsammansodlingar, sociala företag som odlar till fler. Upprätta skogsträdgårdar. Klimatanpassade sätt att förvara och transportera livsmedel och andra varor. Bygga gemensam jordkällare på KKV-området?

Vatten

Hur kan vi skydda sjöar, vattnen, havet och vattenvägarna i området? Kan vi kartlägga vattenlederna i området o förbättra vattenkvaliteten i diken och strömmar? Som tex att återskapa igenlagda diken. Eller återskapa ålgräsängar på passande platser vid havstränderna.

Till odlingar behövs även tillgång till vatten, att säkra vattentillgången även i tider av torka genom att tillvarata regnvatten under månaderna då nederbörden är stor. Stora taktytor kan användas till att leda regn som sedan samlas upp i på stora dammar. Prioriterade projekt i dessa tider av torkperioder skulle kunna vara gemensamma dammar eller brunnar (allmänningar)?

Hållbara transporter

Utökad och förbättrad kollektivtrafik, fler och tätare turer, närtrafik. Samla in och kom-

municera behovet som finns i området av kollektivtrafik med Västtrafik.

Utveckla samåkning, förslagsvis genom en app. Anlägga fler cykelvägar. Hur får vi till dem, bygger vi dem själva eller trycker vi på för att myndighetsinstitutionerna skall bygga dem? Både och? Så alla, inte minst barn och ungdomar kan cykla och använda de nu toksmala och farliga vägarna för att förflytta sig. Främja cykelturism. (Cykelstigar har anlagts med Gerlesborgsskolan och Bottna Inn som ändpunkter, än så länge.)

Cykelpooler. Elbilpooler. Lokala solcellparke-
r med laddare för elbilar o elcyklar och elbåtar, elhjälpmedel i jord- och skogsbruk och övriga eltransportfordon

En fossilfri vardag

Hur kan den konkret gestalta sig i vår omgivning? Titta på våra hållbara lokala naturresurser för elproduktion, solceller, vindkraft, vatten, solpaneler mm. Gemensamt planera och finansiera lokal hållbar energi.

Utveckla bärkraftiga lokala ekonomiska relationer

Delande och byte av varor och tjänster. Skapa tillit till varandra snarare än till stora företag. Bidra till lösningar (som resiliens och regenerativitet) snarare än att medverka till problemskapandet som många ekonomiska relationer idag innebär.

Produktion och konsumtion som gynnar de lokala ekonomiska flödena. Som att utifrån behov skapa lokala arbetstillfällen.

Ett ex: Nästan alla äter bröd. De flesta köper brödet de äter. Finns det någon i området som vill baka bröd för behovet i området? Förmodligen är vi många som hellre vill stötta

en lokal brödbakförmåga än att stötta de otydliga intressena bakom industribrödet från Pågen eller ICA.

Hur får vi till att detta och andra liknande lokala ekonomiska behov kan uppfyllas och kan komma till stånd? (Numera finns Utgårds bageri från ax till limpa)

Utveckla hållbar turism

Istället för kalhyggen kan hållbart skött skog vara plats för turism. Med vandring och vandringsleder, cykling, paddling, segling, surfing mfl vattensporter, upplevelseturism, kurser/workshops om miljö & natur osv.

Klimatet.

Det är en svår situation vi alla står inför.

Å ena sidan...

De rikare länderna på jorden som vi är en del av har ett ännu större ansvar att handla. Alla rapporter och prognoser om den rådande och eskalerande klimatkrisen kan få alla och envar att känna klimatångest och kanske t.o.m. skapa en känsla av apati eller förnekelse. Bottna är såklart inte förskonat som en del av den stora världen...

Och helt ärligt talat. Öppna ögonen, det är på dödligt allvar. Vi äventyrar själva livsbestingelserna på planeten. Har vi inte var och en efter ens förmåga rent ut sagt en förbannad skyldighet att agera kraftigt nu?

För att kunna se våra och andras barn och barnbarn i ögonen och sanningsenligt kunna säga: "Vi gjorde allt vi kunde."

Å andra sidan...

Vi har fortfarande möjligheter att förändra vår livstil och vår miljöpåverkan på planeten.

I synnerhet i denna den välbeställda delen av världen har vi fortfarande stort handlingsutrymme. Klimatsituationen vi står inför kan bli en möjlighet till engagemang och sammanhållning som kan skapa en stor känsla av meningsfullhet i vardagen. Att tillägna sig kunskap om och förståelse för lokala miljöförhållanden, att förstå hur sambanden i naturen fungerar kan ge tillfredsställelse på ett djupare plan, kan hjälpa oss att rota oss där vi bor och verkar, när vi förstår att vi behöver samarbeta med den sk naturen och varandra, inte motarbeta den och oss. Det kan stärka den lokala gemenskapen, när vi lär oss tillsammans för att förstå och mer ingå i naturens cykler. En chans för oss att förstå vad som verkligen är viktigt i denna världen. Frisk luft, rent vatten, en god odlingsbar jord, skogar som faktiskt är skogar, är inte självklarheter längre utan behöver kämpas för om vi vill behålla dem.

Det gamla talesättet tänk globalt handla lokalt har väl sällan varit mer klockrent i tiden än nu. Världen består av massor av olika små zoner och kan en medverka till att öka den biologiska mångfalden i en liten zon så gynnar den de omkringliggande zonerna och helheten.

Och att stärka den biologiska diversiteten går utmärkt ihop med att fortsätta främja den kulturell mångfalden som dessutom medverkar till att försvaga krafter som tänker nationalism och främlingsfientlighet mfl rädda tankar.

Låt oss utveckla biologisk och kulturell diversitet i våra omgivningar.

Må Bottna med omnejd bli ett av många inspirationsexempel för resiliens och omställning.

(Ur Bottna Bulletin #13)

Lena Jarlöv:

Bygg vindkraftverk längs motorvägar!

Vindkraft är bra, men innan man utmanar alla människor som värnar om naturen borde man bygga fullt med vindkraftverk längs våra motorvägar och motortrafikleder. Det finns fina exempel som i Falkenberg, men om man åker genom Sverige så ser man mil efter mil av vägsträckor där det inte syns ett enda vindkraftverk.

Varför bygga utefter vägar:

1. Där är redan ett ständigt buller. Ingen ny bullerstörning alltså.
2. Vägar förbinder elanvändarna. Optimala ledningsdragningar. När allt fler bilar drivs av el blir det ännu mer självklart. Naturligt för utvecklingen av elvägar.
3. Landskapet är redan exploaterat. Vindsnurrorna som alléer skulle förhöja landskapets skönhet och på ett konstnärligt och värdigt sätt kunna manifestera den moderna kulturen.

Men om det inte blåser maximalt? Med bättre teknik och högre och flera verk kan det kompenseras. Det kan ändå bli ekonomiskt genom de kortare ledningsdragningarna.

Naturen har också ett ekonomiskt värde. Genom att slippa skövla skog för att ge plats för vindkraftverken och tillfartsvägar kan naturen få finnas kvar för den biologiska mångfalden och människors rekreation. Sanningen att skogen gör mest klimatnytta genom att stå kvar börjar också sakta sjunka in hos politiker och allmänhet.

Varje kommun borde inventera alla lämpliga platser utefter de större vägarna. Inte sitta och vänta på exploitörernas ansökningar, som ju handlar om att bygga där det ger mest vinst. Vägområden är antagligen krångligare att komma åt genom ägoförhållanden och lantmäteriskäl än sammanhängande obebbyggda markområden. Kanske är det därför detta inte sker ännu i nämnvärd omfattning?

Jag talade för flera år sedan med många olika människor om detta, på Vägverket, Energimyndigheten och länsstyrelser med flera. Alla sa: Vilken bra idé! Men varför händer det inget?

Leif Karlsson:

I norra Bohuslän

När landet steg ur havet
när bergen kom i dagen,
så föddes vårt landskap upp ur västerhavet.
Isen drog sej bort, det börja växa trän
människorna kom hit, till norra Bohuslän.

Här lever vi i dag
men ser vi naturens under
vi stressar av och ann, endast paus korta
stunder.
Ta dej tid att stanna upp, sätt dej på en
sten
njut nu där du är, i norra Bohuslän.

*(ur dikten I norra Bohuslän,
Bottna Bulletin # 5)*

Catharina Göransson:
Bön ur Det stora kretsloppet
Ur De räddade orden

*Såsom
våra brinnande hjärtan
genom kroppen
arbetar
säger jag:*

Älskade, svara!

*Tålmod. Kraft
skall närma alla
människor.
Hjälpare
skall troget följa.*

*Jordens långmodighet
är såsom tusen år.
Härlighets rikedom.*

*Vilken djuphet
flödar
ur aldrig tömda brunnar.*

Dialektspalt med Jesper Saltebro

*Gerlesborgs scenstudio drev ett projekt som de kallade Platsens Ande och man kunde undra hur denna ande skulle uttrycka sig – det borde väl vara på ett Bottnamål? Vi bad Jesper skriva något om dialekten som talas strax norr om Bottnafforden. och han skrev ett antal spalter åt bulletinen som vi återger nedan, något redigerade. Det är axplock ur hans efterforskningar, mer finns att läsa i hans bok **Gerlesborg. Från superi och synd till sommaridyll**. Där kan man bland mycket annat lära sig att det finns fyra olika sätt att uttala det som skrivs "a" – det kan vara långt eller kort bakre och långt eller kort främre. I standardsvenskan finns bara två, kort som i "kall" eller långt som i "kal".*

Fetstil är uppslagsordet, kursiv stil är en konstruerad dialektstavning, inom citattecken står 'betydelsen, ordförklaringen.'

Undertecknad har blivit ombedd att skriva något dialektrelaterat, gärna med anknytning till Platsens ande. Ur ett bokstavligt perspektiv är det svårt, nämligen för att just orden **plats** och **ande**, såvitt jag känner till, inte finns i dialekten i dess standardspråkliga betydelser.

Istället för **plats** används ordet *ställe*, som i bestämd singular uttalas *stäelt*. För inte så länge sen blev jag också varse ordet **stöde**, med det dialektala uttalet *stöe*, med betydelse 'ställe' eller 'ställe där det finns mycket av något'. I bestämd singularis blir det *stöö*.

Ordet **ande** finns emellertid i dialekten, eller åtminstone i kvilledialekten, och uttalas *ane*, fast då i betydelsen 'andedräkt'. Även om ordet inte finns upptecknat från vare sig Bottna eller Svenneby är det ingen vild

gissning att anta att ordet blivit använt i den betydelsen även här.

Den enda andeliknande uppteckning jag själv gjort är *anpust(e)n*, uttalat med långt och slutet a-ljud. Ordet betyder 'andfådd'. **Pusten** används för övrigt i uttrycket *skyda pusten* 'flåsa ut, andas tungt efter att ha hållit andan' och används särskilt om tandvalen tumlare som kommer upp till ytan för att andas. Tumlaren kallas för övrigt *isa* i bohusdialekten.

När det kommer till övernaturliga väsen har bohuslänskan andra ord att erbjuda än andar, exempelvis *gast* och *spöge*.

Dialektens ord för språk.

Här kommer något om de dialektala orden för att bilda språkljud. De vanligaste är alla välkända i standardspråket, men det dialektala uttalet skiljer sig. Tre av dem är svaga verb: **prata** som uttalas *pradda* (med ett kort, slutet a-ljud); **tala** som uttalas med tjockt l och ett långt, slutet a-ljud: *tala*; samt **språka** som uttalas *språga*. Någon skillnad i stilvärde mellan dessa tre har jag inte lyckats utröna. Två sammansättningar har jag upptecknat på samma tema: substantivet *praddestönn* 'pratstund' och adjektivet *språgesam* 'pratsam'. Ytterligare ett adjektiv finns: *talegre* som uttalas med tjockt l och långt, slutet a-ljud. Betydelsen är 'som har lätt för att prata', 'som kan uttrycka sig fint'.

Likt standardspråkets **säga** uppvisar verbet oregelbunden böjning i dialekten: *sia, sa* (långt, öppet a-ljud), *sakkt* (kort, öppet a-ljud som kan påminna om ett å-ljud). Ordet används mest för att referera samtal och uttalanden. Sen finns också ett par ord för att beskriva speciellt tal. Jag syftar på *öra 'yra'*, 'tala osammanhängande' och *fjamsa 'flamsa'*. Det sistnämnda ordet finns även som adjektiv: *fjamsete* 'flamsig' och feminint substantiv: *fjamsa* 'kvinna som pratar strunt'. På språkområdet finns två uppteckningar: *labbelenska*

och *svinetyska*. Det förstnämnda ordet har två betydelser, dels 'lappländska', dels 'obegripligt språk'. Det andra ordet betyder enligt den syd- och västsvenska dialektdatabasen 'plattyska, lågtyska', men den betydelse jag upptecknat är bildlig: 'obegripligt språk'.

Några prepositioner

Prepositionerna är den ordklass där svenskar är mest osams om hur och när de ska användas. Det har jag någon gång även noterat i vår trakts dialekt.

Skolboksdefinitionen av en preposition är att de beskriver läge eller riktning. De mest kända är *nog* i och *på* som tacksamt *nog* heter desamma i dialekten, men sen blir det snabbt krångligt för oss om vi ska försöka lära oss dialekten och inte är infödda i språkbruket. Låt mig ta några exempel. Förr i tiden kopplades personer ofta till den plats där de bodde, och ortnamnet är förknippat med antingen *i* eller *på*. Till exempel: *bärnhartt i hala* (med slutna a-ljud) 'Bernhard i Hala', *agnes på öane* (med öppet a-ljud i agnes) 'Agnes på Öarna', *anners i skärhölmen* 'Anders i Skärholmen', *anners på hólmen* 'Anders på Holmen', *johanna på tuvene* 'Johanna på Tuvorna', *albert i skressvig* 'Albert i Skredsvik', *addrian på rinnarn* 'Adrian på Rinnaren'. Någon systematik har jag inte lyckats hitta.

Ordet bakom finns inte i dialekten, utan då används istället ordet *bageför* 'bakför'. Andra ord för att beskriva liknande lägen är *bageter* 'rakt bakom' och *bakring* 'bakom (inom ett bredare område)'. I sammanhanget kan jag inte låta bli att nämna adverbet *atterpå* 'bakpå, på bakre delen'.

Det västsvenska *jämte* 'bredvid' har flera alternativa uttal i dialekten (med eller utan *r*): *jamte(r)*. Både slutet och öppet a-ljud kan användas. Delvis samma betydelse har *inté* 'bredvid, tätt intill' och *ve* 'vid, bredvid'.

Andra vanliga prepositioner är *etter* 'efter' där första e-ljudet kan få ett spetsigare i-haltigt ljud, liknande ändelsen för bestämda femininer (alltså substantiven). **Genom** har flera upptecknade uttal, *jummel*, *jømmel* och *jums*. **Mellan** och **emellan** uttalas *mellôm* respektive *emellôm*. Slutligen kommer vi till min favoritpreposition, *dor*, som används för det standardspråkliga **ur**, eller kanske mer korrekt **ut ur**. Till exempel heter det i dialekten *gå dor biil* 'gå ut ur bilen'.

Bärord

Krusbär heter **stickelbär** i bohuslänskan, och uttalet varierar över landskapet, från *stekleebär*, *stekkelsbär* till *stikkelbär*. I det sistnämnda exemplet uttalas *l* som ett tjockt *l*. I våra trakter har jag upptecknat formen *stikkelsbär* men också en dialektal uttalsvariant av det standardspråkliga ordet: *krussbärr*.

Tyssling är det bohuslänska och dalsländska ordet för **lingon**. Eftersom s-ljudet åtföljs av ett *l* uttalas det förmodligen regelmässigt med ett sje-ljud (jämför med sje-ljudet i standardspråkliga ordet *fors*), även om jag mest har upptecknat uttalsformer med vanligt s-ljud i vår trakt. Dialektens *tyssling* avser oftast själva bäret men kan ibland också innefatta riset. De sammansättningar jag stött på är *tysslebär* och *tysselsnär*. Jag har också stött på den dialektala benämningen *kröser* för samma bär.

Blåbär heter samma sak i dialekten som i standardspråket, detsamma gäller för **kråkbär** men med det bohuslänska uttalet *krågebär*. Annat är det med *bringebär* som liksom i norskan är benämningen på **hallon**. Även **smultron** har ett annat namn i bohuslänskan, nämligen **jordbär**, där rd-ljudet uttalas med ett tjockt *l*. **Jordgubbar** finns också i Bohuslänskan men uttalas med tjockt *l* och ö-haltigt *u*, alltså *jolgôbbar*. Det standardspråkliga **odon** kallas i våra trakter för *öbär*.

Slånbär intar en liten särställning i dialekten. Dels finns ett namn för det enskilda bäret, *slåba* (uttalas med sje-ljud), istället för att prata om en grupp bär. Dels är det femininum, till skillnad från andra bärord som är neutrum. Dels har ä-ljudet i bär stundom övergått till ett e-ljud. Sammansättningar som jag upptecknat är *slåbetorne* 'slånbärstörne', 'slånbärsbuske' och *slåbevin* 'slånbärsvin'.

Jag har också stött på det dialektala *glasbär* som uttalas med ett långt, slutet a-ljud, alltså inte som det standardspråkliga uttalet för **glas**. Utifrån dialektalarnas beskrivningar har jag fortfarande inte begripet vad detta är för slags bär.

Ur ett grammatiskt perspektiv är (nästan) alla bär-orden neutrum som i standardspråket, dock faller e:et i bestämd singularis och uttalas med ett långt ä, alltså bärt. Att göra tvärtom, uttala ordet med ett kort ä och långt rt, gör att betydelsen blir en helt annan, nämligen den bestämda formen i singularis av ordet berg (uttalas som standardspråkets namn **Bert**).

För orden slånbär och krusbär har jag med all säkerhet upptecknat ett uttal av ordet bär med ett långt r-ljud, alltså **bärr**. I slånbärets fall också ett kort ä som angränsar mot e och allt som oftast övergått till ett e-ljud, alltså något i stil med *berr*, vilket kraftigt skiljer sig från det regelbundna mönstret.

Tiden då bären ska plockas kallas helt enkelt för *bäretier* 'bärtider'

Fogglar

Denna upplaga av dialektspalten tillägnas våra vingförsedda vänner. Jag åsyftar då *fogglane* (uttalas med tjockt l), 'fåglarna', och inte insekterna. Inspirationen till ämnesvalet kommer från en lokalt anknuten facebook-grupp. Däri ställdes frågor om Rambergs

kyrka i Bottna, varvid en person upplyste att förleden i bergsnamnet kommer ifrån ordet ram(m)/ramn, som är ett gammalt ord för korp.

I mina uppteckningar finns inte detta ord. I själva verket finns det inte nedtecknat från en enda bohuslänsk socken, enligt den syd- och västsvenska databasen. En sammansättning i form av *ramnagg* 'korpagg' finns dock från Tjörn. (I södra Sverige förekommer beteckningen ram ymnigt.) Det enda liknande belägget i mina uppteckningar är uttrycket *ram i halsen* (med öppna a-ljud). Betydelsen är 'hes, skrovlig i halsen', och vilken beskrivning skulle kanske passa bättre om någon fått en korp i halsen?

De fågelnamn som jag upptecknat kännetecknas av arternas ekonomiska betydelse. Här finns framför allt tamfåglar som gav inkomst och skadedjur som tärde på resurserna.

Om *hönene* 'hönorna' finns inget mer att tillägga än den intressanta sammansättningen *höneskinn* med betydelsen 'gåshud'. Den manliga motsvarigheten kallas i dialekten *kock* men har en dubbel betydelse: dels 'tupp', dels 'penis'.

Bland krågfåglarna märks främst skatan, som har två namn: *skadda* och *skjära* (obestämd form). I fågelnamnet kråka har konsonanten k mellan två vokaler på sedvanligt sätt övergått till ett g: *kråga*. Ur biologiskt perspektiv är skarven inte en kråkfågel, men i dialekten kallas den ändå för *ålekråga*.

Måsfåglar kan i dialekten benämnas med samlingsordet *skåre* där sammansättningen *åbenskåre* betecknar en osedvanligt glupsk måsfågel. Sistnämnda ordet kan också användas bildligt för en glupsk person. Är det specifikt fiskmåsar och inte trutar som menas, då är det *måge* som används.

I gruppen andfåglar uttalas and i singular obestämd form som *an* med öppet a-ljud. Dito pluralform är *ennar*. Ankorna heter i dialekten ankene, även det uttalas med öppet a-ljud.

Men hur benämns då korpen i den nordbohuslänska dialekt som talats/talas i vårt område? Jag frågade en inföding i exil som svarade: *körp*. Ordet har två betydelser, det naturliga 'kråkfågeln korp (corvus corax)', men också 'småtjuv'. Bland ortsbefolkningen i Gerlesborg kunde Uddevalla kallas för *körpehåla* (med öppna ö:n och tjockt l). Tydligt var staden känd för att husera både småtjuvar och korpar.

Groing

På KKV kan sticklingar, plantor och frön utbytas på vårarna, men hur beskriver man hobbyodling i dialekten? Det enda dialektala ord jag hört för nämnda verksamhet är *groing*. För själva verbet, att odla, används *gro*. (Rent strikt betyder det nog egentligen 'växa' och kan även användas för människor, åtminstone enligt informationen i den syd- och västsvenska dialekt databasen. Partikel verbet *gro ihobb* syftar dock på läkeprocessen när sår läker ihop.)

Varken mördarsniglar eller invasiva arter fanns när dialektens fäste var starkt och talades vitt och brett. Däremot plågade *ugraset* kvickrot dåtidens odlare såsom det gör idag, i dialekten benämndes det *kvegga*. Samma sak gäller *frösten*, som gärna får hålla sig undan.

När det kommer till rotfrukter, grönsaker och annat att odla så fanns inga nymodigheter som exempelvis broccoli och spenat i bygden. Alltså finns heller inga dialektala ord för dem. Däremot finns upptecknat *kål*, *kålrod*, *lög*, *mórod*, *potetta*, *pompa*, *rova*, *röbedda*, *sytlög*, *vidkål* och *arta* (där det första a-ljudet är ett kort, öppet a-ljud).

För att få mer avkastning i odlingarna används *dônga* 'gödsel'. En nödvändighet är naturligtvis *van* 'vatten' (uttalas med ett långt, slutet a-ljud), *e tjella* 'en källa' i närheten underlättar därför. Annars får det gå med *regnvan* eller annat *färskvan* 'sötvatten'.

Olika *reskabb* som kan vara bra att ha i odlingssammanhang är *spae*, *greb*, *pös* 'hink' (här fungerar också ordet *span* som uttalas med ett långt, slutet a-ljud), *skuwetjära* 'skottkärra' och *dôngetjära* 'gödselkärra'.

Blomord

Flera av dialektens blomord är typiskt västsvenska som de flesta läsare känner igen. Men *strandglim* kallas i dialekten för *tjäringtjurtel* 'käringskjol' medan *strandtrift* heter *strannpilt* 'strandpojke'. Vår välbekanta *ljung* fick jag lära mig uttalas *löng* eller till och med uttalat som hos det standardspråkliga ordet *lögn*. Upptecknat finns även alternativa uttalet *jong*. I *vårlök* har k övergått till g enligt sedvanligt bohuslänskt manér: *vårlög*. *Gullvivan* benämns *majnôkkel*.

I ormbunkar har u-ljudet övergått till ett o-ljud och ordet uttalas därför *ormbongke*. Både ormbunke och andra växters blad som påminner om en *rävsvans* (särskilt åkerfräken) kan kallas för *räveromp* (romp är benämning för både 'rumpa' och 'svans' i dialekten). Jag har också upptecknat ordet *luselommer* som ska vara en lummerväxt som förr användes för att få bort löss från husdjur (förmodligen *mattlummer*).

Malört heter i dialekten *malokt* (stängt, kort a-ljud), fuchsiafamiljen liknas vid *bloddröbar* 'bloddroppar'. *Rödklävern* kallas *suwtötten* och *käringtand* heter just *tjäringtann*, men med den karaktäristiska pluraländelsen *tjäringtennar*.

(Första spalten publicerades i *Bottna Bulletin* #8. Flera noteringar kan komma i framtida bulletiner.)

Eva Enderlein:
Våreld

Kroppen är ett träd
Stammen
Solen
Saven
Rotsystemets underjordiska finlir
där fröet
sväller
i skuggan av grenarnas
öppna famntag och
över havets
ögonbryn
kastar det spelande bladverket
solkatter
djupt in i kådans älskog

(Ur Bottna Bulletin #20)

Lisbeth Birgersson:
**Från Samhällsanda till
Naturgemenskap**

Upplevelser och erfarenheter under corona i Danmark

Lisbeth bor sedan 9 år i Danmark. Här berättar hon om sina upplevelser i karantän under våren 2020 och erfarenheter av den danska coronahanteringen. Och försöker tolka dem och se deras framtida möjligheter, såväl i Danmark som i Sverige.

Under coronakrisens första bölja för ett år sedan – då det "normala" livet i Danmark släcktes ner – fick jag en magisk upplevelse. Helt oväntat. I min trädgård. På en f d järnvägsstation i en by i norra Jylland. Naturen öppnade sig för mig. Jag drogs in i dess skapande av våren och blev en medskapare. Det var som tiden stod stilla. Men, enligt min kalender, varade tillståndet i 2-3 månader.

Berättelsen börjar den 11 mars 2020, vid en TV-presskonferens på bästa sändningstid. Statsministern och de främst berörda ministerrarna och tjänstemännen talade direkt till alla i Danmark. Vi hade då följt coronavirusets spridning, först i Kina och sedan i Europa och till Danmark – med många samtal med våra närmaste runt om i världen. Det kändes som en befrielse att den danska regeringen grep in så snabbt och resolut. I samverkan med alla medborgare. Innan presskonferensen ens var slut, hade vi i princip satt stopp för alla våra verksamheter och möten. Men, det tog oss nog två veckor att komma ner i varv och ge de nya riktlinjerna konkreta innebörder i vår situation. Vi hade ombetts att visa "Samfundssind": vara "Sammen – på Afstand", vara "Solidariske" med de gamla och svaga och ta "Ansvar" så att smittan inte sprids så fort att vården kollapsar. (Om mina dilemman och val

i denna artikel att översätta danskans *Samfundssind* till *Samhällsanda* på svenska, se *)

Sedan lockade vårsolen mig ut i trädgården. Vårarbetet började som vanligt. Jag fördelar ut vinterns samlade kompostjord. Jag har två kompostbehållare där jag samlar och fermenterar hushållets matrester. När fermenteringsprocessen är klar, efter två veckor, håller jag ut det och blandar med jord. Efter ett tag, lägger jag ut denna kompostjord på de ställen jag har planterat fruktträd och bärbuskar, eller där jag skall så grönsaker. Jorden är hård och mager. Men, med hjälp av de mikroorganismer som fermenteringen skapar, kommer det liv i jorden. Så har jag gjort i en 5-6 år. Och gradvis har gräsmattan kantats med små odlingar och blomsterrabatter.

Solen blir starkare och starkare. Snart tittar de upp: snödroppar, vitsippor, hyacinter. Koltrasten börjar sjunga. Jag hör den första humlan i slutet på mars och ser den suga nektar ur en blå hyacint. Åhh!! Jag borde ha fler av dem! ... Så kommer det allt fler insekter och smådjur. Växterna skjuter upp överallt. Jag känner inte till namnet på de flesta.

Fruktträden blommar. Jag blir fångad av livet i trädgården och är ute så mycket som vädret tillåter. Energier flödar och jag stiger upp var morgon med glädje och arbetslust. Och en dag, jag vet inte exakt, är jag medveten om att allt är annorlunda. Tiden har försvunnit för mig. Och i tomrummet efter tiden har min historia och framtid mötts. Jag är omgiven av frågor om liv och död, om vad jag håller på med. Vad är meningen? Det hela är en magisk och euforisk upplevelse. Jag är hemma. I mig själv. I denna lilla natur, mellan jord och himmel.

Under denna vår kunde jag inte sätta ord på det som skedde. Jag har svårt att göra det också idag. Men, samtidigt som jag arbetade

lugnt och stilla och funderade över allt som är i rörelse och skapar liv, gjorde jag anteckningar. Om de känslor och tankar som kom till mig. Ro och lycka, ord och meningar. Samtidigt som jag också följde pandemin, hela världens pandemistatistiker, och livet för våra barn, barnbarn och vänner.

En dag, strax efter midsommar, plockar jag jordgubbar. Vi brukar ha hjälp med det av barnbarn, men i år ätar vi dem själva. Jag märker att energin i mig inte längre pulserar så intensivt. Jag ser mig om i trädgården. Jovisst, fåglarna sjunger inte längre. Är inte också plantorna mera stilla? Det är sommar! Jag tar mig tid att reflektera. Jag är besatt av min upplevelse. Jag märker att min nya förbundenhet med naturen, gör att jag nu är mera uppmärksam på att naturen är med i det jag gör och talar om.

Jag söker i minnet efter liknande tidigare upplevelser. Och kommer en dag på att jag haft sådana magiska stunder när jag skriver, målar, hör musik. Självt eller tillsammans med andra. Skapandets "flow" tog tag i mig, på det sätt som konstnärer och författare kan berätta om. Men, i en helt annan kontext. I naturen! I naturen som skapar och skapas, igen och igen. Jag blev indragen i trädgården, i vårens rytmer, i dess andning. Vi delade luften, anden i det gemensamma arbetet. Jag blev en medskapare i naturens skapande som jag också själv är skapad av! Först under hösten och vintern 1920-21, under långa reflektioner, får jag ihop de många dimensioner som upplevelsen gav mig. Jag kan göra en tankekonstruktion och löpande text.

Det står nu klart för mig, att jag i skrivarbetet har kämpat med en klyfta mellan kultur och natur. Den amerikanske ekologen och filosofen, David Abram, berättar i sin bok "Sinnenas ekologi" från 1996 (Litteraturhuset 2013) hur skriftspråket över tid har förstärkt

relationerna mellan människorna, men försvagat dem med naturen. Idag har vi svårt att förstå naturen. Ofta ser vi den inte ens i begeistring över vår rika kultur och dess framsteg. Vi ägnar oss mera åt att försvara våra abstrakta begrepp och ideal i vår kultur än vi solidariserar oss med den natur som håller oss vid liv. Abram menar att vi nu, om vi inte skall ödelägga våra egna livsvillkor, måste förena våra kyligt rationella överväganden med mera sinnliga och relationella sätt att få kunskap på. Då kan vi sluta en cirkel mellan det universella och globala med den speciella och lokala naturen och kulturen.

Med min historia, om en märklig upplevelse på en oansenlig gräsmatta som jag delvis omvandlat till en trädgård för eget bruk och njutning, vill jag förmedla hur jag i detta arbete öppnat en dörr till en skapande praxis i naturen. Som givit mig en existentiell tillhörighet och förbundenhet med naturen. Gör mig nyfiken att veta mera om naturen, bli en ständig medskapare, och ändra min kulturs relationer till naturen.

Runt omkring mig ser jag biologer, zoologer, och många andra "naturförmedlare" skapa goda exempel på hur vi kan få in mer "vild natur" i trädgårdar och på olika arealer i och omkring städerna. Med naturkunnande och entusiasm arbetar de för att få en mer sammanhängande och vildare natur. En natur som också kan bli en del av medborgarnas vardagsliv. Ett aktuellt exempel i min danska kommun, Hjörning, är projektet "Naturkommunen blomstrar vildt" som började 2019 med att en del kommunala gräsmattor omvandlades till blomsterängar och med uppmaningar till medborgarna att göra detsamma i sina trädgårdar. I syfte att utvidga insekternas och fjärilarnas livsmiljöer. Glimtar från arbetet och resultatet har nyss visats på dansk TV. Vi ser hur husägare, skolbarn, jordbrukare och kommunala anläggningsarbetare lär om

den lokala biodiversitet. Och glädjen över att antalet insekter och fjärilar har ökat under de två säsonger projektet varat hitintills.

I Danmark växer intresset att ta med naturen i behandling av sjuka. Erfarenheter från bl a kriscentret Danner i Köpenhamn visar att både dagliga aktiviteter i en trädgård och mer aktiva behandlingar med naturen, medverkar till en bättre hälsa. En ambition på flera hälsocenter och sjukhus är att utveckla ett förebyggande hälsoarbete där naturen dras in i patienternas vardagsliv.

Tänk om många, som har erfarenheter med, och kanske också är besatta av skapande arbete, går med i dessa projekt eller startar nya? Blir nyfikna, på naturens skapande krafter. Prövar, med alla sinnen öppna, att bli en medskapare. Etablerar lärande och hållbara, förhållningssätt till naturen. Skapar nya ord, meningar, konstnärliga uttryck, självklarheter, tillhörigheter att förmedla i våra kulturella rum, såsom tidningar, tv, museer, ateljéer, mm. På så vis, menar jag, kan vi bli många som medverkar till att vrida vår kultur mot, vad jag vill kalla *Naturgemenskap*, på danska *Naturfundssind*.

Naturfundssind finns inte som begrepp i Danmark. Jag inspirerades av mina danska erfarenheter av *Samfundssind*, i att skapa ett nytt "syskonord" *Naturfundssind*. Jag har känt starkt, att under den första böljan, skapade vi en samhällsanda av ansvar och solidaritet i hela Danmark. Det har varit en glädje att möta mina medborgare ute, på vandringar vid havet, på gatan eller i en butik. Vi har givit varandra leenden och visat hänsyn. Kreativiteten har blomstrat. Nya former för att mötas och samtala på har uppstått, både på nätet och i fysiska rum. Och med dem jag har nått att samtala med, är vi överens om att vi gärna vill göra många av dem till en del av vår vardag.

Denna samhällsanda blev den sociala ramen för min upplevelse i trädgården under våren. Jag kände mig trygg. Och ett hopp, en framtidstro växte i mig: Vi kan lösa kriser tillsammans! Vi kan, här i en nordisk demokrati som Danmark – och Sverige - lösa problem efter hand som vi möter dem. Tillsammans – på Avstånd – i en kreativ, skapande och reflekterande process. På *Samhällsandans* grund kan en *Naturgemenskap* byggas.

Denna tid med corona, har också gett mig, och många andra, en större förståelse för situationens allvar. Vi vet att corona är ett virus som naturligt lever på djur. Om villkoren för ett djur och dess virus blir utarmat, hoppar det över till nya livsmiljöer. Till människor, t ex, som lever nära djuret. Som blir sjuka och sprider smittan vidare till varandra.

Från fjärran land kom coronapandemin till Danmark där djurfabrikerna ligger tätt på människornas boplatser. Minkar blev smittade och smittade människor tillbaka. Det visade sig vara svårt att avgränsa och bryta dessa smittkedjor. Och att smittan som passerat minkarna också kunde föras vidare till andra länder, med ständigt nya mutationer av coronaviruset som kanske inte kan bekämpas med de vacciner som är under produktion. Minkfarmarna lades hastigt, och under stora debatter och politiska oenigheter, ned.

Vi vet, att jordens biodiversitet minskar fort överallt. Inte minst i Danmark. Också i Sverige. Vi vet, att ett varmare klimat kommer att ändra livsvillkoren för allt levande på jorden. Vi ser ett allt våldsammare och mera oberäkneligt klimat med översvämningar, stormar och förskjutningar av kretslopp i havet och på land. Också här i vår del av världen.

Och vi vet mycket mer. Framförallt vet vi att vi måste handla. Vi är redan mitt i den stora klimat- och biodiversitetskrisen. Den som vi

är en del av, och som vi samtidigt måste agera på.

Tiden är knapp. Vi skall fortsätta ställa det "normala" åt sidan. Välja redan nu, hur ett nytt hållbarare liv efter corona skall gestalta sig.

Vi har nått en tidpunkt, när det är nödvändigt att fläta ihop kultur och natur, på naturens villkor. Här ser jag den skapande handlingens möjligheter. Som krishantering. I att finna de nya vägarna. I det lokala, det unika. Där alla kan vara med i de magiska och glädjefyllda mötena med naturens skapande krafter.

Så skapar vi tillsammans en lärande naturgemenskap. På en god samhällsanda.

Eller tvärtom!

(Ur Bottna Bulletin #20)

Helena Kretz:
La Luna

Evigheten var din blick
Dina ögon sjönk sakta genom mig
och landade på bäckenbotten
Ingenting skrämde dig på vägen
och jag flödade in i mitt centrum
under solens bländande ljus

Dina ögons tyngd drog mig mot jorden
Din kropp hade ingen yta, bara ett innehåll
som fyllde luften kring mig
och stannade kvar *ancora, ancora, ancora*
tills den fullkomliga mättnadens frihet
släckt varje önskan under månens bleka skiva

(Ur Bottna Bulletin #12)

Catharina Göransson:
Ge ny glans åt mina ögon

Vem är det som säger detta?

Och till vem?

Citatet är från Gamla Testamentet, men det finns en fortsättning som jag ratade då när jag skulle slå mynt av versen i Psaltaren 13:4. Jag hamrade ut den till ett ledord för Bottna kulturkyrka. Får man göra så? Ta det man vill ha bara och använda det man behöver? Svaret är ja. Kulturlagret är fritt och ägs av oss alla. Men så här lyder versen i sin helhet:

*Ge ny glans åt mina ögon,
låt mig inte somna in i döden,
låt inte min fiende säga att
han besegrat mig,
mina ovänner jubla över mitt fall.*

Om kulturkyrkan kan jag säga att jag inte ville dra in döden så där från början, den presenterar sig ändå med varje steg över kyrkogården. Vi skulle ju ses och se på konst och lyssna på musik och vara tillsammans, och inte ville jag då vara den som gick ut och nämnde vare sig fiender eller ovänner.

Men nu, efter terrorattentatet mot Charlie Hebdo 7 januari 2015, när ett tjugotal människor fått sätta livet till och många, många fått skador och trauma för livet, nu när miljoner människor gått ut i manifestation för frihet, då får Davids psalm en ny, metalliskt exakt innebörd. "låt mig inte somna in i döden" kan nu läsas: låt mig inte ha skjutits ner förgäves på tidskriftsredaktionen och i kosherbutik. Och "låt inte min fiende säga, att han besegrat mig, mina ovänner jubla över mitt fall" avser denna dag de med svartvit terroristideologi besmittade. För idag, måndagen 12 januari, cirku-

lerar runt världen ett foto från gårdagens marsch i centrala Paris och längst fram i ledet på bilden går statsledare och ministrar – men vad är det som är så framskjutande? Det är deras händer, mänskligt nakna mot bakgrunden av alla svarta kostymer och kavajer, överallt är det händer som syns, de där händerna, jag blir sittande framför dem och ryser inför allt de kan göra och låta bli att göra. Några har händerna hängande rakt ner, andra håller om armar och midjor. Tätt sammanflätade går ett fyrtiotal av världens ledare och bakom dem följer tätt i spåren de dödas anhöriga, och sedan runt 1.5 miljoner människor.

(Ur Bottna Bulletin #2)

Eva Teorell ...för dig utgjutet (frisk mossa, LED-ljus, glas).
Bottna kulturkyrka 2011. Foto: Göran Gustafsson).

Gunnar Bäck:
**Klimatfrågan och fantasins
förmågor**

Det kan hända att klimatproblemen blir lösta men då måste vi förstås göra något – sluta med något och börja med något. Här är en vindlande text som liksom luften rör sig fram och tillbaka över jorden, men till sist landar den i Bottna med omnejd. Den säger bland annat att det krävs långa tankekedjor om man vill följa de långa händelsekedjorna och se hur möjligheterna öppnar sig mot slutet

Det är både enkelt och svårt att fatta vad vi står inför. Klimatforskarna som gör IPCC-rapporter ger grundvalarna och vi kan ju se att glaciärerna smälter och vädret blir våldsamare och mindre förutsägbart när temperaturerna stiger. Vi har en klimatkris och den har uppkommit därför att människornas sätt att leva har blivit ett hot mot överlevandet. Det handlar ju om de stigande halterna av koldioxid i atmosfären som kommer sig av att människorna bränner fossilt i oerhörda mängder.

Men det är vi som är människorna och det är förvirrande att vi måste ändra vårt sätt att överleva för att överleva. Hela systemet är ju uppbyggt just för att vi ska klara överlevandet, allihop utom de fattigaste som ändå får en mjölsäck ibland. Samhället är en försörjningsinrättning och tack vare samhället har vi mat och värme. Att ändra detta är svårt på riktigt, lika svårt för samhället som för varje enskild medborgare, problemen är av många och skilda slag. Det är inte så enkelt att ens veta hur man ska tänka. Hela tiden kommer man tillbaka till hur alltihop är sammantvinnat, lokalt och globalt. Om man ändrar på ett ställe, får det konsekvenser någon annanstans. Det gäller att hålla tungan rätt i mun.

Exempel: planerna på höghastighetståg för att man ska kunna resa snabbt utan flyg. Detta kräver ett mycket omfattande bygge av räls och banor som kräver enorma mängder betong. Betong görs med cement. Därför sitter Cementa på Gotland lugnt, de tycker inte de behöver bry sig så mycket om Gotlands grundvatten eftersom de vet att regeringen verkligen vill bygga dessa höghastighetsbanor och räknar med att få fortsätta sin verksamhet eftersom samhället behöver betong också till allt annat som byggs – detta trots att cementtillverkning är en av de riktigt stora miljöbovarna. Cement tillverkas genom att man värmer kalksten till 1400° C, vilket sker med fossila bränslen.

Men vad är en miljöbov? Cementa har ett projekt som de kallar CemZero tillsammans med Vattenfall där de tänker sig att göra cement med el som drivs med vindkraftverk på Gotland. Det kan hända att detta är på riktigt och inte bara lite green-washing. Likväl kan man undra varför Cementa inte oroar sig för grundvattnet. Risken är att deras verksamhet leder till inträngning av saltvatten, samma problem som uppstår i alla kustområden. Varför skulle Cementa bidra till något sådant? Svaret ger sig meddetsamma: de måste tjäna pengar åt sina ägare och de har inte råd att göra paus i verksamheten. Intjäning av pengar blir alltså viktigare än Gotlands grundvatten.

Å andra sidan vill regeringen, i detta fall anförd av Miljöpartiet, bygga dessa höghastighetsbanor som kräver dessa betongmängder. Tanken är som sagt att banorna skulle minska flygandet och även bilkörandet eftersom tågen skulle gå så mycket fortare. Man kan ana konturerna av ett transportsystem byggt på tågtrafik där det finns möjlighet att hyra elfordon – cyklar eller bilar – vid stationerna och på detta sätt även minska behovet av bilar i världen. Summan av denna kardemumma blir: för att förbättra miljön måste vi tyvärr

börja med att försämra den. Men om man gör cementen med el, då kanske det blir en annan sak?

Miljöpartiet kan hursomhelst inte ändra sig i detta eftersom det har blivit en politisk stridsfråga där motståndarna till snabbtågen är sådana som mest brukar bry sig om företagens vinstmöjligheter. Miljöpartiet måste ha bestämt sig för annars ser det ut som att de inte kan bestämma sig och då vill ingen rösta på dem. Partiet är del av det ekonomisk-politiska spelet där också medierna och alla åsiktsproducenter ingår, där alltihop går ut på att utse vinnare och förlorare. Miljöpartiet vill att klimatet ska bli vinnare, hur man nu ska förstås det (är klimatet med i någon tävling?), men då måste de själva segra i de politiska striderna.

Detta tillhör det som kan göra en förvirrad i miljöarbetet. Det är så många faktorer ute och springer och i strävan efter makt måste man verka tvärsäker. Och på något sätt måste man ha makt för att kunna driva igenom sådana förändringar som måste till.

Men måste man resa snabbt? Hur vore det att resa långsamt? Vad skulle krävas för att göra resandet långsammare? Kunde man utveckla den sociala sidan av tågresande? Redan kan man ju jobba på tåg om man har ett jobb framför skärm. Mindre konferenser går att ordna i befintliga tågvagnar och att bygga om till särskilda konferensvagnar vore fullt möjligt. De kan utvidgas med hjälp av Zoom och Teams. Men detta förutsätter internet och en fortsatt utbyggnad av de gigantiska serverhallar som driver detta nät som drar mycket energi vilket kräver ytterligare elektrifiering av världen och sammankopplingar av de olika källorna för el...

Därför behöver man också utveckla systemen för att lagra el – om det ska vara vä-

gastankar eller vattenmagasin. Ska älvarna flöda uppåt när vinden blåser så att vattenmagasinen alltid är fyllda? (Går det att hjälpa laxarna hem på det sättet?) Ska vi få sol från Sahara med högvoltsledningar till Europa? (Ska en del av elen avsalta havsvattnet så att Saharas oaser kan växa och tuaregerna få det bättre?)

Över alltihop lyser moder sol. Under oss växer mycelen i det tysta så länge vi inte plöjer sönder dem, men kanske hämtar de sig från detta våld. Det har vuxit potäter och annat i vårt lilla trädgårdsland här hemma som vi har ätit men nu är det redan slut, fortsättningsvis måste vi handla mat på ICA eller Coop om vi vill slippa svälta i vinter.

Vi åker dit med elbilen, vi bränner inte fossilt och just på det sättet är vi inte längre del av problemet. Fast bilen drivs med litium-jonbatterier med kobolt från Kongo som förädlats i Kina. Men hur ska det då bli med detta? Kommer Kongo att utveckla en inhemsk förädling? Kommer förhållandena vid gruvorna att förbättras? Eller ska vi öppna koboltgruvor på nära håll, lokalproducerat? Blir de glada för det i Kongo? Eller ska de också få el från Sahara så de kan gå över till eldrift av gruvmaskinerna? Kan vi då få kobolt från dem med fossilfria transporter? Eller är det mer solidariskt att öppna egna gruvor? Eller kan vi klara oss utan kobolt och annat sällsynt, forska fram nya slags batterier?

Frågor, frågor... men poängen är: Världen rör sig med ett stånkande mot att minska CO₂-utsläppen. Väldigt många har förstått att förutsättningarna för mänskligt liv annars blir sämre och sämre – och vi måste ha rätt förutsättningar om livet ska fortsätta efter oss som ju är döda de flesta om hundra år. Det är ingen enkel match eftersom vi är beroende av de existerande systemen – än så länge drivs lastbilarna som kör ut maten med diesel. Tills

vidare måste vi acceptera dieseldrift om vi inte ska svälta – det är svårsmält kunskap. Men det är ju så att samhället försörjer också Greta Thunberg och det gör det rätt i eftersom hon säger vad som måste göras vilket är en stor samhällsinsats. Det försörjer även mig som skriver detta och dig som läser. Man kan vara tacksam för detta och samtidigt kräva ändring och förbättring.

Så: vad kan vi väl göra i dessa omställningstider? Och har det någon betydelse vad vi gör – det här är väl enorma processer som ligger utom räckhåll för oss vanliga dödliga? Är det inte politikerna som borde och måste, är det något fel på det kravet? Politikerna – det är ju riksdagsledamöterna, de valda ombuden för Sveriges folk. De stiftar lagarna för oss och om vi inte gillar dem kan vi välja andra ledamöter. Riksdagen har makten över landet och den makten försvaras med statens alla medel om det behövs. Även de största företagen måste följa dessa lagar. Cementa kan försöka öva utpressning mot staten, men riksdagen kan besluta att inte godta detta och då får Cementa foga sig.

Lagarna sätter gränser för vad som är tillåtet och staten försvarar dessa lagar, det är så det är tänkt. Ur detta kommer spelregler för människor och företag. Människorna får inte slå på varandra och företagen får inte fördärva livsmiljön – i princip alltså. Företag kan kalkylera den ekonomiska risken med att bryta mot miljöföreskrifter mot vinsten de kan göra och bestämma sig för att inte följa miljöregler. Men då måste de ljuga litegrann så det inte ser illa ut eftersom de vill fortsätta sälja sina produkter till oss som inser att miljöregler måste följas.

Jo, politikerna måste göra sitt och de har den svåra uppgiften att driva miljöfrågor trots att de till en början verkar vara ekonomiskt vansinne och de har svårt att lämna det eko-

nomiska tänkandet. I budgetprocessen är det pengar som ska fördelas och det går inte om man inte likställer alla utgiftsposter och väger dem mot varandra och då förlorar miljöfrågor inte så sällan. Att lösa miljöfrågor blir likställt med att motverka arbetslöshet eller att ge social trygghet trots att miljöfrågorna är grundläggande och till syvende och sist måste vara överordnade. Detta beror på att pengar inte går att äta.

Likväl kan det tänkas att vi har nått en tipping-point åt det bättre hållet nu och det gäller då för miljöaktivister att lägga märke till detta. Jag tänker på de gigantiska satsningar som görs nu för fossilfria verksamheter – stål utan kol, bilar utan bensin, enorma batterifabriker, fantastisk utbyggnad av vindkraft och solcellsparker. Där går vårt land i täten faktiskt, och visar att denna slags omställning är möjlig, att det industriella systemet kanske rentav kan klara klimatmålen. I sig är detta mycket bra, kanske kan vi rädda oss från klimatkatastrof. En ny ungdomsrörelse har sin andel i detta men bakom den står ju decennier av miljökamp där också många av oss i Bottna med omnejd har deltagit. Kanske var inte kampen förgäves.

En sådan industriell seger sker dock även den till ett pris som man behöver tänka på. Alla nybyggen kräver betong. Det gäller också de sällsynta jordmetallerna och det gäller att allt större delar av jorden täcks av asfalt och betong. Det gäller också storskaligt jord- och skogsbruk och utarmningen av biotoper. Att undanröja klimathotet är i grund och botten bara början på en större omställning efter ekologiska principer. Det är inget konstigt med det. Ekologin är en viktigare vetenskap än ekonomin eftersom den handlar om vad som är möjligt när det gäller jordens resurser – ekonomin handlar ju om varuflöden, dvs vad människorna gör med det som jorden redan har gett.

Men vad är ekologi och vad är ekologiskt? Och vad är önskvärt? Hur vill människorna leva sina jordeliv? Vilka gränser sätter ett ekologiskt tänkande? Hur ska det gå med symfoniorkestrarna? Filminspelningarna? Litteraturen? Kulturen i naturen? Stillheterna?

Bottna i omställningen

Bottna/Gerlesborg är en liten plätt på jorden och det ser inte ut som att vi har någon större inverkan på de stora skeendena. Men detta är troligtvis en felsyn. Pandemin visar att smittspridning går mycket snabbt, man säger att den sprids exponentiellt – en person smittar tio personer som smittar tio personer var som smittar tio personer var – det tar inte många omgångar förrän hela jordens befolkning kan vara drabbad.

Det kan vara något liknande åt det positiva hållet och exemplets makt måste inte vara liten. Vi köper exempelvis mjöl och bröd från Utgårds från säd som vuxit på deras marker. De vill gärna ha en lokal kvarn och det kommer de nog att få – så de har hela kedjan från ax till limpa. Sedan fattas bara fossilfria maskiner.

Ett annat exempel är Inköpsföreningen, det är där vi köper Utgårds mjöl och bröd om vi inte åker till bageriet. Föreningen är del av hur vi bygger ut vårt civilsamhälle tillsammans med G2:1 och med miljötänk som grund och mer närodlat som mål. Vi har en tillsammansodling i Saltholmen och en i Bärfendal, för att inte tala om alla enskilda trädgårdar och odlingar. Arthur Hansson har kor med kalvar på Skärkäll och Hala. En vacker dag börjar någon göra ost av mjölken som blir över.

Det är ett nätverk av människor som hjälper varandra och det är så lokalt att vi lägger märke till det. Men det går långa trådar från våra försök och ut i samhället för övrigt. Lik-

nande saker kan snart sagt alla människor i Sverige göra, var på sina sätt och på sina platser. På så sätt, när människorna sköter sina gemensamma angelägenheter och kan trivas tillsammans, är väldigt många saker möjliga som kan verka otroliga annars. Riksdag och domare kollar att allt går rätt till men det behöver finnas frihetsgrader i detta – dels att man lokalt kan fatta gemensamma beslut men också att varje enskild kan ha ett eget liv som ingen har rätt att lägga sig i. Människorna ska själva kunna organisera sig som de tycker verkar bäst, under lagarna.

På en del sätt är vi exempel i Bottna/Gerlesborg och på det sättet bidrar vi till hela samhällets omställning. Att göra räddningen av KKV till ett konstnärligt projekt som finansieras med kulturmedel och drivs med – se “Från redaktören” först i denna bulletin – är bara ett av alla exempel, läs mer i Bottna idébank!

Men inget går att genomföra utan samhällets tysta eller uttalade stöd. Omställningen måste innefatta hela samhället. De som odlar spannmål behöver fossilfria traktorer gjorda av fossilfritt stål som fraktats fossilfritt från de fossilfria värmda fabrikerna – om inte odlarna avstår från maskiner, vilket i sin tur skulle kräva att bortåt hälften av befolkningen måste gå in i jordbruket och lära sig allt som krävs av kunskaper och jävlaranamma i kroppsarbetet.

Detta är tänkbart även om det inte framstår som troligt – men eftersom jordbruk och trädgårdsskötsel föder oss alla samtidigt som det håller på att göra hela jorden till åkrar och trädplantager och öknar, finns det alla skäl att undersöka hur odlandet kunde ske mindre brutalt. Elektriska maskiner för inte samma oväsen som fossildrivna – då blir det också mer plats för samtal runt dem. Med mindre och tystare maskiner kan människorna arbeta sida vid sida och skoja lite med varandra.

För ett fungerande jordbruk krävs förstås därutöver stor sakkunskap och som överallt krävs det avvägningar. Sålunda berör frågan om avkastning inte bara bondens inkomster utan också detta att människorna ska slippa svälta. Likväl måste jordbruket göras hållbart om inte svälten ska drabba våra efterkommande.

Men: det vi kan är att visa att själva omställningen är djupt meningsfull och att det går mycket bra att förena allvarligt arbete med sång, fest och dans. Det kan gälla att hitta danser som arbetet kan gå som och detta gör det lättare att bli vän med naturen, det vill säga att vi som naturprodukter också blir vän med oss själva.

Lisa Åström:
Gudbrands Ljus

En kväll kände han sig lite krasslig
och släckte lyset tidigare än elva
och kaptenen på telemarksfärjan
förlorade sitt sikte och gick på
grund vad den ensamme mannen
i huset bredvid Telemarkskanalen
inte visste var att hans ljus var
fylljus för många fartyg och liv
berodde på just hans ljus

(Ur Bottna Bulletin #10)

Catharina Göransson:

Healing Heritage

Att läka förorenade landskap

En dag i Dalsland i slutet av oktober. Regn i luften, marken täckt av löv. Vi är på väg till mesafältet i Fengersfors tillsammans med Ylva Frid, Anders Johansson och Karl Hallberg från Not Quite. Stigen löper upphöjd genom snårskogen, på kanten till det som en gång var klardammar för vattnet från papperstillverkningen i den nedlagda fabriken. Det är halt, något som ser ut som lera får foten att tveka. Så håller Ylva in sin svarta hund och pekar ut mesafältet. Det breder ut sig som en vitnad norrländsk myr. Med utgångspunkt i detta vitaktiga ingenmansland har keramikern Cordula Bielenstein-Morich under våren skapat en serie skulpturala keramiska verk, de står som på ett scengolv mellan tunna småbjörkar och växter som etablerat sig i eller ovanpå den extremt basiska kalkleran. Verken smälter in i naturen, vi behöver tid för att riktigt upptäcka dem, men då häpnar vi, ser hur markant de skiljer ut sig som fenomen i storlek och form, texturer och kulörer. Mesa är den kalkhaltiga biprodukt som följde med vattnet ut ur fabriken och som sedimenterat just här, medan vattnet rann vidare på sin väg, ut i sjön Ärr.

Fengersfors bruk med Not Quite är, liksom också KKV-området i Bottna, exempel på tidigare industrimiljö i glesbygd som transformerats till en attraktiv plats med konst- och besöksverksamhet. Just här i Dalsland, där vi nu går, finns föroreningar i mark och intilliggande vattendrag, spår från den tidigare papperstillverkningen. Projektet Healing Heritage tar sig an uppgiften att försöka läka denna förorenade kulturhistoriska miljö och samtidigt skapa en ny typ av publika utomhusrum med konstnärliga gestaltningar.

Det handlar om fytosanering på utvalda platser på och runt Not Quite, och att där skapa konstnärligt intressanta försöksytor, där marken kan renas med hjälp av växter. I projektgruppen finns en lokalt verksam konstnär, arkitekter och planerare samt forskare med spetskompetens inom växtteknologi och mark- och miljövetenskap. Tillsammans bildar personerna ett tvärvetenskapligt team väl lämpat att möta de tekniska krav som ställs på rening av förorenad miljö, och den konstnärliga närvaro som krävs för att forma en upplevelse med egen verkshöjd.

Rening med växter kan jämföras med de kostsamma schaktningar som annars görs på förorenad mark; växter tar tid på sig jämfört med bulldozers. När solrosor och åkersenap m m tagit upp kemikalierna kommer växterna att sköras för analys på laboratorium, och ett återanvändande skulle kunna äga rum. Kan t ex återvunnet kadmium gå in i Cordulas arbete med glasyrer? Projektägare är konstnärskollektivet Not Quite och det än så länge nystartade projektet har fått medel för åtminstone fyra år framåt från bland annat FORMAS, statligt forskningsråd för hållbar utveckling.

Utanför butiken i entrén till Not Quite står en finfin illustrativ utställning om Healing Heritage samt en karta. Formgivna skyltar i terrängen markerar leden. Vi som nyss gick runt under Ylva Frids ledning vill genast berättas om detta!

Omställningens konst, med idébank

Man kan säga att konst görs för att människorna ska få hjälp att ta sig ur sitt vaneseende och kunna bryta och byta vanor och det är här den kommer in i omställningen som det oväntade som alla längtar efter, fantasins och lekens rum som är fria i förhållande till nationalekonomin eftersom de uppkommer utan beräkning.

En saga berättar sig i luften mellan människorna. De skapar vibrationer med sina stämband som blir begripliga för dem som lyssnar, så uppstår dessa fantasins rum mellan människorna.

Konsten och alla verken är en blandning av protest mot verkligheten och att arbeta i en tradition, att bryta mot regler och följa dem. Ekosystemen sätter gränserna och detta är inget nytt eftersom det alltid har varit och kommer att förbli så, amen. Gränserna göder fantasin.

Här kommer Bottna idébank som har fritt uttag. Det är ok att genomföra idéer som inte står med på listan.

- Begrunda åtgärdslistan i artikeln om Bottna resiliens.
- Begrunda förslaget till KKV:s räddning i början av denna bulletin.
- Värna biotoperna.
- Utveckla kafé Olivia. Köp in dig i G2:1. Stöd Kulturum.
- Se konst överallt men ta tåget.
- Avsegregera Bottna. Förbered mångkulturalismen med musik och litteratur. Fråga Clandestino.
- Odlå lokalt, lagra lokalt, tillverka lokalt och handla lokalt men tänk som du vill.
- Köp Johannas bröd, Marcus' favabönor och Turpeinens vitlök.
- Bygg flyttbara småhus. Res med dem i slow transportation, el eller häst.
- Var utan pengar. Tigg.
- Förbättra ekobyarna.
- Tänk på elskiftet.
- Bygg med lera och halm på kvv. Stampa pisé med kör och orkester. Läs mer i Bottna bulletin # 11.
- Fixera kvävet och kolet samt främja mykorrhizan.
- Gör skogsträdgårdar i skogsbrynen.
- Fäst upp en hängmatta. Ligg i den.
- Spela blockflöjt. Lyssna på Vivaldi.
- Gör förädlingskedjor – från ax till limpa, från lin till kostym, från mjölk till ost, från äpple till calvados. Samarbeta med Grebbestads folkhögskola, Linmuséet och Naturbruksgymnasiet i Dingle. Tänk hela vägen från början.
- Starta ett musteri. Gör flaskorna vackra i samarbete med Kosta glasbruk.
- Flyg med drakar och demoner.
- Starta ett utvecklingsbolag för att främja hållbart företagande i Bottna med omnejd. Inrätta fonder och stiftelser. Ordna stödfester.
- Gör en samhällsförening för Bottna-Svenneby-Tossene.
- Starta en lokal nämnd för Bottna, Svenneby och Tossene socknar som är kommunövergripande kring Bottnafjorden. Sätt upp alla som är skrivna i socknarna på en lista och ordna val. Gör en nämnd av de nio som fått flest röster. Låt nämnden driva angelägna frågor. Välj om dem om ni törs.
- Gör underliga och fascinerande fester med ödslighet och närhet.
- Gör fester med oud och sinka.
- Gör en bilpool för elbilar ihop med Brandts i Dingle.

- Gör en pool för eltraktorer, elmotor-sågar och elbåtar. Låt elcyklarna vara med.
- Gör en info-punkt med toaletter, parkering och laddstolpar mellan KKV och Gerlesborgs konsthall. Låt solcells-skulpturer ge elen.
- Gör en solcellsdriven vätgasanläggning som i Mariestad fast bättre.
- Utse några berg till elberg. Låt solceller klättra på dem och låt elen gå till laddningsstolparna. Gör platsspecifika solceller som passar i skrevorna.
- Se till att gruvorna för batterimetaller blir bättre.
- Gör solcellsskulpturerna höga och breda med solceller i olika former och med olika ytor. Låt några celler röra sig med solen. Plantera solvändor bredvid dem och se hur de umgås.
- Starta ett utvecklingslabb för framtidens arbete. Utveckla automatik som kräver samspel med hälsosamt kroppsarbete. Samarbeta med högskolor, universitet och ABB.
- Utveckla långsamma transporter till sjöss, till lands och i luften, såsom drömska resor med ballonger och solcellsdrivna propellrar, eller flytande öar.
- Övertyga Västtrafik att köra direkt till Göteborg från Brygge. Kräv vätgasbussar.
- Pimpa Brygge: fixa stöldsäkra cykelbås och andra bra saker.
- Lobba för fler cykelbanor i Tanum och Sotenäs.
- Gör en cykel- och kulturled mellan Tosene och Svenneby där det finns performance, skulpturer, falafel, äppelmust och övernattningar.
- Cykelpool: skaffa cyklar, måla dem och sätt Inköps-loggan därbak. Sätt ut dem på strategiska parkeringar. Håll ordning på dem och flytta dem om det krävs. Ha reparationskvällar på verkstaden. Drink cider.
- Svetsa en kollektivcykel och dra till Drammen.
- Samla vatten. Fördröj avrinningen och skapa våtmarker. Starta fiskodlingar och annat vattenbruk. Gör nya gölar. Förbind dem med varandra. Gör vattenkonster. Gör vätgas. Öppna kanottrafik.
- Odlå tång och plankton. Tillaga dem i vattenbrynet.
- Förbättra ängarna. Anlita får, kor och getter. Träna dem att beta vackert.
- Gör hållbart skogsbruk. Diversifiera träarterna, skydda gammalskogen och vandra i den med Naturskyddsföreningen.
- Starta ett sågverk drivet av sol och vind.
- Plantera lövträd. Förse trälinjen på Grebbestads folkhögskola med lokalt trä. Förse möblerna med gps-punkter för trädens växtplatser. Komplettera med platsernas historier där detta är möjligt.
- Jobba demokratiskt så fort det går. Organisera arbetet kooperativt i ekonomiska föreningar.
- Utveckla Virtuella Bottna. Gör filmer som läggs ut på hemsidan bottnaforden.se. Gör dokusåpor med Scenkonst Gerlesborg bland klippor, till havs eller på slätten.
- Fortsätt med festivaler.
- Res bort. Kom hem.
- Gör hemestrar med kultur, historia och överraskningar. Passera falafelstånden.
- Vandra mellan kyrkorna.
- Gör bastu vid slutet.
- Väv drömmar kring Gerlesborgs magasin och tänk på hur de ska räddas från havsnivåerna.
- Gör riskanalys av förslagen.

(Idébanken har publicerats och justerats från nr # 11. Bidrag från ett flertal källor: Robert Kalmár, Conny Jerer, Gunnar Bäck m fl)

BOTTNA
BULLE
TIN

Bottna Bulletin #21
November 2021

Redaktion: Gunnar Bäck.

Layout: Marcus Nordgren.

Den tryckta utgåvan finansieras av Bottnafjordens
inköpsförening.

Tryckt på Nordbloms tryckeri, Hamburgsund.

Meddelanden till redaktionen: bottnabulletinen@gmail.com

Webbsida: <http://bottnafjorden.se/bottnabulletinen/>